

Francesc VILANOVA¹

Centre d'Estudis sobre les Dictadures i les Democràcies, UAB
Fundació Carles Pi i Sunyer
francesc.vilanova@uab.cat

*«Destino» i la defenestració d'Ignacio Agustí.
Els equilibris interns d'uns temps delicats (1956-1957)²*

Resum

El 31 d'agost de 1957, Ignacio Agustí, periodista i escriptor, primer director i copropietari del setmanari «Destino» («Destino. Política de Unidad» fins el juny de 1945), fundat per falangistes catalans a Burgos el 1937 i reaparegut a Barcelona el juny de 1939, es va desvincular de la revista i l'empresa editora després d'una dura batalla amb el seu soci Josep Vergés. No va ser només una batalla empresarial. Darrere la defenestració d'Ignacio Agustí s'amaga un dels episodis més interessants de l'evolució del franquisme català entre la fi de la primera postguerra i l'adaptació als canvis generacionals, socials, econòmics i culturals que començaven a endevinar-se a les darreries de la dècada dels cinquanta. Derrotat el falangisme local en el seu intent d'imposar-se en la batalla per l'hegemonia cultural i ideològica de després de la guerra, el grup de «Destino» va superar el seu franquisme radical originari per virar cap a una zona grisa més difusa i ambigua, on hi poguessin cabre els fundadors de la revista i les incorporacions posteriors, d'elements més joves, que no eren antifranquistes, però tampoc franquistes purs i durs. Des d'un franquisme regionalitzat (o, potser, un autoritarisme català), Josep Vergés, Néstor Luján, Josep Pla, Joan Teixidor, etc., van portar la revista cap a un territori més acceptable per a una burgesia i unes classes mitjanes il·lustrades, que no acceptaven el falangisme del règim i trobaven a faltar la bona premsa catalana d'abans de la guerra. Anticomunisme, liberalisme cultural, tradicionalisme conservador català, eren alguns dels paràmetres de la revista en aquell final d'etapa. Ignacio Agustí, un escriptor frustrat i intel·lectual mediocre, no ho va acabar d'entendre, no es va adaptar als canvis que Josep Vergés, Josep Pla o Néstor Luján estaven impulsant, i es va quedar enrere, evocant el «Destino» de Burgos i dels primers temps de Barcelona. Com un vell dinosaure en vies d'extinció, va resistir durant dos anys, fins que els lleugeríssims canvis dins del sistema, al voltant dels anys 1956-1957, el van descol·locar, com passaria dos

¹ [Orcid.org/0000-0003-3245-0877](https://orcid.org/0000-0003-3245-0877).

² Aquest text ha estat elaborat en el marc del projecte HAR2015-63657-P (MINECO-FEDER, UE).

anys més tard amb un altre dinosaure franquista de Barcelona, Luis Martínez de Galinsoga. Un cert franquisme cultural, pur i dur, va desaparèixer definitivament per deixar lloc a dues alternatives molt clares: la zona grisa franquista-afranquista de «Destino» o l'antifranquisme polític i cultural militant de «Serra d'Or» i altres propostes per l'estil.

Paraules clau: Ignacio Agustí, «Destino», franquisme i falangisme, cultura catalana, postguerra.

Abstract

On 31st August 1957, Ignacio Agustí –journalist and writer, first director and co-owner of the weekly «Destino» («Destino. Política de unidad» until June 1945, founded by Catalan falangists in Burgos, 1937, and reappeared in Barcelona, June 1939)– dissociated himself from the magazine and its publishing company after a hard battle with his partner Josep Vergés. It was not only a business battle. Behind Agustí's downfall there lies one of the most interesting episodes of the evolution of Catalan Francoism between the end of the first postwar and the adaptation to the generational, social, economic and cultural changes that were beginning to show in the late fifties. The local Falangism had been defeated after the war in the attempt to prevail in the battle for the cultural and ideological hegemony. Then the «Destino» group overcame its original radical Francoism to veer toward a grey zone –more vague and ambiguous– that was able to accommodate the founders as well as new and younger members –who were not antiFrancoists, but neither were they hard-liner Francoists. Starting from a regionalized Francoism (or maybe a Catalan authoritarianism), Josep Vergés, Néstor Luján, Josep Pla, Joan Teixidor, etc., led the magazine to territories that proved more acceptable to the learned bourgeoisie and middle classes –segments not identifying with the straight-forward Falangism of the Regime and missing the prewar good Catalan press. Anticommunism, cultural liberalism and conservative Catalan traditionalism were some of the features of the magazine during that end of period. A frustrated writer and a mediocre intellectual, Ignacio Agustí didn't adapt to the changes promoted by Josep Vergés, Josep Pla or Néstor Luján and fell behind, recalling «Destino» as it has been in Burgos or in the first times in Barcelona. Like an old dinosaur facing extinction, he resisted for two years. Then the minimal changes inside the system around 1956-1957 left him in an awkward position –another Francoist dinosaur in Barcelona, Luis Martínez de Galinsoga, would find himself in the same situation two years later. A certain kind of cultural hard-liner Francoism disappeared once and for all and left the way clear for two clearly-defined alternatives: the grey zone Francoist/non-Francoist of «Destino» and the active political and cultural antiFrancoism of «Serra d'Or» and other proposals of the sort.

³ C. GELI, J.M. HUERTAS, *Les tres vides de «Destino»*, Barcelona, Col·legi de Periodistes-Diputació, s.d. [1996], p. 46.

Keywords: Ignacio Agustí, «Destino», Francoism and Falangism, Catalan Culture, Postwar Period.

«Destino» podia sentir-se antifranquista, però el seu contingut, per més que vulgués ser liberal i democràtic, era en bona part dretà i reaccionari, primer perquè la situació no permetia una altra cosa, i segon, perquè dretans eren Josep Vergés, el seu propietari; Ignasi Agustí, el seu director, i Josep Pla, el màxim ideòleg no ja només pel seu prestigi sinó per la influència que exercia sobre l'amo.

Carles Geli i Josep M. Huertas³

La mort d'Eugenio Nadal fou molt trista, però fou un gran bé per al setmanari. La sortida de Masoliver fou positiva. L'eliminació d'Ignasi Agustí després d'haver venut la seva part per 600.000 de pessetes fou indescriptiblement excel·lent. Agustí no és més que un enorme, indescriptible ignorant que es fa valer per les seves intrigues. És un personatge d'ínfima categoria. Com a escriptor és risible i il·legible. Després d'haver-ne desaparegut, l'ambient de la casa és purament comercial, neutre i agradable.

Josep Pla⁴

1. Introducció. El final (segons Josep Vergés)

El 29 d'agost de 1957, després d'una llarga batalla personal, política i empresarial, Josep Vergés culminava l'operació de compra d'accions de la revista «Destino» a Ignacio Agustí, per 5.000.000 de pessetes de l'època⁵. Amb aquest episodi es tancava la vinculació d'Agustí amb el setmanari que havia ajudat a fer créixer des del Burgos de la guerra civil i que, en alguns moments de la seva vida, havia arribat a creure que dirigia de forma efectiva.

Abans, però, d'arribar a aquest punt de ruptura, Josep Vergés, l'«amo» autèntic del setmanari i l'editorial –i, darrere d'ell i a vegades al costat, Josep Pla i Néstor Luján– va haver de preparar un llarg informe⁶, destinat a les autoritats franquistes que controlaven la premsa del país –el ministre Gabriel Arias-Salgado i Juan Beneyto, que havia substituït l'incombustible,

⁴ J. PLA, *Fer-se totes les il·lusions possibles i altres notes disperses*, edició de F. Montero, Barcelona, Destino, 2017, p. 158.

⁵ R. PUJOL, *La fuente de Canaletas*, dins «Solidaridad Nacional», 13-IX-1957.

⁶ Text mecanografiat, s.a., s.ll., s.d., 6 f. (Fons Josep Vergés, Biblioteca de Catalunya, Capsa 1, Carpeta 1/3, doc. 34).

i vell enemic de la revista, Juan Aparicio el març d'aquell any 1957–⁷, per tal de justificar la petició que Ignacio Agustí fos cessat com a director i s'autoritzés la seva substitució per Néstor Luján. El text, que no era gens objectiu, és útil per reseguir la llarga crisi que va acabar amb la defenestració d'Ignacio Agustí i, a la vegada, va fer evident que el franquisme regional que encarnava la revista era un fenomen molt més complex i subtil del que el règim podia imaginar. Dels orígens falangistes s'havia passat a una zona grisa de contorns difícils de dibuixar, en la que franquistes irreductibles com Ignacio Agustí no sabien com moure-s'hi, ni com conviure amb elements periodístics i intel·lectuals que o bé eren antifranguistes més o menys coneguts o mantenien unes distàncies prudencials amb la dictadura. En certa manera, els canvis que es podien endevinar (amb dificultats) en l'ambient col·lectiu del país aquell 1957, i que Josep Vergés i el seu equip havien ensumat, van ser els mateixos que provocarien una segona víctima il·lustre el febrer de 1960: Luis Martínez de Galinsoga a «La Vanguardia Española».

L'informe enviat a Madrid s'obria amb una nota explicativa:

El Semanario «Destino» empezó a publicarse en Burgos en 1937 por Don José Vergés y don Ignacio Agustí como órgano de la Territorial Catalana de Falange Española. Al acabarse la guerra en 1939 se convirtió en un empresa particular editada por las mismas personas que más tarde se asociaron con el Conde de Godó y ha ido apareciendo ininterrumpidamente durante dieciocho años.

La importancia de «Destino» radica en que ha recogido de una manera fiel y muy completa el auténtico espíritu de Cataluña pudiéndose decir que es actualmente la publicación más influyente en la región. De tal modo que los catalanes se sienten identificados y representados por las opiniones de la revista, que es una frase habitual preguntarse qué piensa «Destino» en política internacional, en problemas locales o regionales, en arte, en letras, en cinematografía, etc. Ha sido un puente entre el espíritu de la burguesía y la clase media catalana y la vida espiritual del resto de España.

Es todo ello producto de una labor de continuidad, de la constancia de muchos años de trabajo cuya eficacia política ha sido realmente sorprendente. Y hoy corre peligro de desaparecer y de perderse una obra tan positiva por esta disensión cuyos detalles y alcance constituyen el tema del informe adjunto⁸.

⁷ J. VERGÉS, *Don Juan Beneyto, Director General de Prensa*, dins «Destino», 1.023, 16-III-1957. Beneyto era un vell conegut de la gent del setmanari; a final de 1939 ja hi havia publicat algun article (J. BENEYTO, *La discusión sobre lo regional*, dins «Destino. Política de Unidad», 126, 16-XII-1939).

⁸ Veg. nota 6.

Dir que els redactors de l'informe havien simplificat els orígens de la revista és ser molt benevolent. Amb l'explicació que oferien, liquidaven tots els pares falangistes i tradicionalistes fundadors (José M. Fontana, Javier de Salas, Juan Ramón Masoliver, Román Perpiñá, C.A. Matons, etc.), feien desaparèixer el tercer propietari fundador, de juny de 1939, Juan Ramón Masoliver, i es penjaven una medalla que, en el cas de Josep Vergés, hauria d'haver arribat més tard. Però l'any 1957 ja no era qüestió de remoure la qüestió dels orígens i, sobretot, el pas d'un butlletí falangista a mans particulars, un afer que cinc anys abans havia estat objecte d'una petició d'investigació oficial per part de l'aparell de direcció falangista, que hauria pogut acabar molt malament⁹.

Per altra banda, era evident que «Destino» en la dècada dels cinquanta s'havia consolidat com el setmanari de referència «de la burguesía y la clase media catalana», la gent d'ordre que havia de garantir la pau social i l'acceptació i consens al voltant de la dictadura. Qualsevol maniobra que perjudicés la revista, podia desencadenar reaccions poc desitjables.

L'informe per a justificar la defenestració d'Ignacio Agustí amb el vistiplau preceptiu de les autoritats franquistes de premsa i censura, Gabriel Arias Salgado i Juan Beneyto, era el següent:

El problema de las relaciones de Ignacio Agustí con la empresa y la Redacción de «Destino», hoy en fase aguda, tiene antecedentes de considerable importancia. En su origen, se inició con un alejamiento físico y espiritual de don Ignacio Agustí de las tareas de la revista. En 1942, don Ignacio Agustí abandonó la dirección de «Destino» para ir de corresponsal de «La Vanguardia Española» a Suiza. Allí permaneció hasta bien entrado 1944, desempeñando entre tanto la dirección de «Destino» don Álvaro Ruibal¹⁰.

A su vuelta de Suiza, se observó una desgana hacia las tareas periodísticas y bien pronto abandonó nuestra ciudad para ir a vivir a Sitges, en donde permaneció varios años. Durante este tiempo venía muy poco a Barcelona, y a veces se pasaba varias semanas sin comparecer por la Redacción. En la Revista escribía muy poco y parecía desentenderse de cuantos problemas se planteaban. Al cabo de unos años de vivir en Sitges volvió a Barcelona, mostrándose cada vez más alejado de sus relaciones con la empresa, de la cual formaba parte, y con los redactores. Al cabo de un tiempo de residir en

⁹ Veg. F. VILANOVA, *Franquisme i cultura. «Destino. Política de Unidad» i la batalla per l'hegemonia cultural a la postguerra catalana (1939-1949)*, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, 2018, especialment el capítol 11: *De 1942 a 1952: conseqüències d'una associació inquietant*.

Barcelona, decidió trasladarse a Madrid, comprando una casa en la Colonia del Viso, y viviendo en la capital durante tres años. Entonces constaba como director de «Destino» pero de una manera absolutamente nominal, puesto que dejó transcurrir meses sin frecuentar la redacción. En 1953 regresó a Barcelona, después de vender su casa de Madrid, y sus relaciones con la Revista fueron haciéndose cada vez más raras y extrañas.

En la vida periodística de la ciudad, y en los medios intelectuales, era de dominio público el total desinterés del señor Agustí por «Destino», y es este un extremo fácilmente comprobable. Todo el mundo admitía que el señor Agustí no tenía la menor relación práctica con «Destino», en cuyas páginas su firma aparecía muy raramente. En más de una ocasión se pudo comprobar que ignoraba no solamente el contenido del número próximo a aparecer, sino que no había leído, ni hojeado siquiera, el ejemplar de la semana que había aparecido. A algunos colaboradores no les conocía personalmente y no se tomó jamás la molestia de averiguar quien escribía las nuevas secciones que iban apareciendo en la revista.

En el año 1954 su carácter, hasta entonces tan inhibido en la labor profesional, empezó a cambiar, y en las pocas visitas que hacía en la Redacción intervenía la mayoría de las veces desabridamente, entrando en conflicto con la Gerencia y con numerosos colaboradores habituales. A mediados de 1954, durante un viaje a Madrid, cayó enfermo, según dijo su familia, de una afección hepática. Luego se pudo comprobar que había sido asistido durante tres o cuatro meses por el psiquiatra madrileño doctor Llaveró, y que su estado debió inspirar serios cuidados por cuanto dicho facultativo solicitó una consulta con el catedrático de Salamanca doctor Balcells Gorina, haciéndole desplazar ex profeso desde dicha ciudad hasta Madrid. Todo esto es de fácil comprobación, dada la calidad de los testimonios¹¹.

A su regreso a Barcelona su trato se hizo cada vez más difícil, y de tal modo su estado parecía anormal que en marzo de 1956 la Gerencia de «Destino» le

¹⁰ És el conegut episodi de les amenaces de Juan Aparicio i els seus seqüaços, amb el famós article *El periodista swing* (dins «Solidaridad Nacional», 8-VII-1942), que tothom va interpretar com una amenaça a Ignacio Agustí. Per prudència, va marxar a Suïssa com a corresponsal de «La Vanguardia Española» i va ser substituït, en la direcció del setmanari per Álvaro Ruibal. Va tornar el març de 1944, just a temps per a veure com Antonio Correa Véglison, governador civil de Barcelona, enviava Santiago Nadal a la Model pel seu article *Verona y Argel*. Veg. F. VILANOVA, *Franquisme i cultura*, cit., pp. 171 i ss.

¹¹ Abans del viatge a Grècia, l'abril de 1956, en el fons Josep Vergés (Biblioteca de Catalunya) consten una factura del doctor Alfonso Balcells Gorina, amb data del 25 de maig de 1955 (1.750 pessetes), i una altra del Sanatorio Pedralbes, del 5 de gener de 1956, per valor de 15.876,25 pessetes, pagades pel setmanari (segons consta en el rebut).

invitó a que realitzara un crucero de placer en el trasatlántico griego Agamennon por el Mediterráneo, a modo de sedante. Sin embargo, el viaje tuvo unas consecuencias totalmente distintas, y durante él experimentó una crisis aguda de paranoia, creyéndose perseguido por dos viajeros de raza hebrea que efectuaban con él el mencionado crucero. A tal [?] llegó su excitación que en Atenas se negó a reanudar el viaje en el buque, acudiendo al escritor José Pla¹² que casualmente pasaba unos días en Atenas para que le protegiera de sus imaginarios enemigos. Don José Pla fue a ver, en compañía de don Ignacio Agustí, al cónsul general de España en Atenas, y ambos visitaron al capitán del Agamennon quien, percatándose del desequilibrio mental de don Ignacio Agustí le prometió su protección y le garantizó que en el viaje de retorno podría permanecer en su camarote, como así lo hizo. Todos estos hechos llegaron a conocimiento de gran número de pasajeros españoles, entre los cuales hay distinguidas personalidades de la vida industrial, intelectual y social barcelonesa, que podrían confirmarlo plenamente¹³.

¹² Josep Pla no va explicar mai la seva intervenció en aquest afer, però es pot trobar alguna referència a J. PLA, *La vida lenta. Notes per a tres diaris (1956-1957, 1964)*, Barcelona, Destino, 2014: a Atenes, el 4 d'abril, «Agustí m'explica el seu cas» (p. 45); i, al cap de pocs dies d'haver tornat, «Vergés m'assegura que Agustí s'ha tornat boig» (anotació del 27 d'abril, p. 56). Un any més tard, Josep Pla, que sempre s'havia preocupat pels seus ingressos i els pagaments que li feien a «Destino» (és a dir, què li pagava Josep Vergés), encara recordava el creuer d'Ignacio Agustí, tot i que per raons estrictament crematístiques: «Jo voldria saber, per altra part, el què costà el creuer d'Agustí de l'any passat –i que fou totalment inútil» (carta a Josep Vergés, 20-V-1957; a J. PLA, *Obra Completa*, vol. 45, *Imatge Josep Pla*, a cura de J. Vergés, Barcelona, Destino, 1984, p. 418).

¹³ Naturalment, la versió d'Ignació Agustí, escrita molts anys després dels fets, és radicalment diferent i la vincula directament amb la discussió que va tenir amb Josep Vergés, tant per haver acceptat l'encàrrec com la pretensió de publicar un article sobre la jura de bandera de Juan Carlos de Borbón, a l'Academia General Militar de Saragossa, a finals de 1955: «al cabo de medio año [de la publicació de l'article], Vergés, con pretexto de unos reportajes, me envió a un “viaje de placer” al Oriente Próximo, embarcado irónicamente en el llamado “Crucero de los Reyes”. Era un barco griego llamado Agamenón, en el que justamente el año anterior se habían conocido don Juan Carlos y doña Sofía. Todo fue para mí como un remolino inexplicable. Lo cierto es que, a la vuelta del viaje, en noviembre, por esa pseudoenfermedad inventada estos años y llamada *stres*, me encontraba en una clínica psiquiátrica acusado de haber perdido la razón. Afortunadamente queda constancia de que eso no era del todo cierto porque en la clínica, mientras me trataban de majareta, escribí mi novela *Desiderio*, que ahí está. Seiscientas páginas de majaretismo. Pero fui ‘arrancado’ de “Destino” al que yo consideraba hechura mía» (I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, Barcelona, Planeta, 1974, pp. 401-402). Sobre l'article, el seu contingut i el context, vegeu més endavant.

A su regreso a Barcelona, fue inmediatamente a Madrid, acompañado de su hermano el doctor Juan Agustí, sometiéndose durante dos meses al tratamiento que le prescribió el doctor Llavero. Abandonó dicho tratamiento sin sentirse mejorado, regresando a Barcelona, pero a finales de Agosto de 1956 tuvo en Sitges, donde estaba veraneando, un nuevo y gravísimo ataque que aconsejó su inmediato internamiento. Le visitó el doctor Fuster, quien aconsejó a la familia que, en vista de su gravedad, y no teniendo en aquel momento cama en su clínica, le hizo permanecer durante una semana en la clínica Quirón de Barcelona, siendo luego trasladado a la clínica que el doctor Fuster posee en el barrio de Pedralbes de esta misma ciudad. En dicha clínica permaneció desde el primero de Septiembre hasta el 22 de Diciembre de 1956, sometido a un tratamiento de shocks con insulina, casi a diario, habida cuenta de la gravedad de su caso¹⁴. Visitado el doctor Fuster por el Gerente del semanario «Destino» le manifestó que su diagnóstico era el de paranoia y se mostró pesimista acerca de su curación, expresando en otra visita a los dos socios de la empresa, señor Conde de Godó y a don José Vergés, que sería muy difícil lograr una curación absoluta y que en último caso creía que no podría contarse con el enfermo en lo sucesivo para un cargo de responsabilidad.

Ante esto, y previa la consulta de la familia, que se mostró conforme, se procedió a la petición, cerca de la Dirección General de Prensa, del nombramiento de un nuevo director, por enfermedad de don Ignacio Agustí, siendo propuesto para este cargo don Néstor Luján. Para el informe que el Delegado del Ministerio de Información y Turismo hizo ante este caso, don Demetrio Ramos visitó asimismo al doctor Fuster, quien abundó en las opiniones que había expresado anteriormente¹⁵. La Dirección General de Prensa estaba a punto de

¹⁴ Al llarg de l'any 1956, Ignacio Agustí va patir diferents recaigudes, sobretot durant la tardor i l'hivern. Abans, però, l'abril-maig d'aquell any havia tornat a la consulta del doctor Llavero, a Madrid (factura de 7.500 pessetes, pagada el 15 d'octubre de 1956). El setembre era a la clínica Quirón i, més tard, al Sanatorio Pedralbes, on va ser visitat pels doctors Balcells Gorina i Fuster. A l'octubre, Josep Vergés confirmava a Carlos Martínez de Campos, duc de la Torre (l'aristòcrata militar que havia encarregat a Agustí l'article sobre la jura de bandera de Juan Carlos de Borbón), que Ignacio Agustí estava malalt i de baixa de «Destino». Des d'aquest moment i fins final d'any, Agustí va romandre al Sanatorio Pedralbes, tal com es pot comprovar en les diverses factures que Josep Vergés, en nom de «Destino» i l'editorial, va abonar i que es conserven al seu fons, dipositat a la Biblioteca de Catalunya.

¹⁵ El 14 de novembre de 1956 Josep Vergés presentava una instància, adreçada a Juan Beneyto, director general de premsa, on explicava que Ignacio Agustí «sufre una grave dolencia que le mantiene desde hace tiempo totalmente alejado de la dirección del semanario viéndose imposibilitado a poder seguir ejerciendo su profesión periodística. / Ante la urgente necesidad de dotar al Semanario "Destino" de la representación oficial de que ahora desgraciadamente carece nuestra Sociedad, en

extender el nombramiento de don Néstor Luján como director de «Destino», según consta en la comunicación del Director General¹⁶, cuando don Ignacio Agustí, enterado imprudentemente por la familia y víctima de su manía persecutoria, propia de la grave enfermedad que sufría, falseó fundamentalmente los hechos, presentando esta normal sustitución por enfermedad como una maniobra política para eliminarle de la dirección de «Destino», quedando en suspenso el nombramiento para un examen ulterior¹⁷.

cuyo nombre y representación actuo [...] tiene el honor de someter a V.I. la propuesta de director de “Destino” en la persona de d. néstor luján». Demetrio Ramos, delegat provincial del Ministeri de Informació i Turisme, va traslladar la petició el mateix dia (Expedient K. 10: Expediente de inscripción de la revista «Destino» en el Registro de Empresas Periodísticas. Años 1938-1964. Caja 82616. Top 72/78. Archivo General de la Administración, AGA-Alcalá de Henares). Uns dies més tard, el 18 de novembre, en un dinar de Josep Pla, Néstor Luján i Josep Vergés a L'Escala, es va comentar l'assumpte: *Conversa sobre Agustí. ¿Serà Luján director de «Destino»? (J. PLA, La vida lenta, cit., p. 151).*

¹⁶ La resolució no devia ser gaire senzilla, perquè Juan Beneyto va tardar mig any a contestar la petició de Josep Vergés. En un primer moment, la comunicació oficial de Madrid es va limitar a avisar que, si no es resolía el problema, la Direcció General hauria d'intervenir: el delegat provincial, Demetrio Ramos, havia de parlar amb la gent de «Destino» per corregir l'«anomalía» que suposava que el setmanari s'anés publicant, «desde hace tiempo», sense la intervenció del seu director titular. Si el director, Agustí, i la Sociedad Publicaciones y Revistas no es posaven d'acord, «esta Dirección General se verá obligada a tomar las medidas que juzgue pertinentes en relación con dicho semanario» (comunicació del 17 de maig de 1957). Finalment, segons la còpia mecanografiada d'un telegrama de Juan Beneyto a Josep Vergés, del 7 de juliol de 1957, sembla que Madrid donava el vistiplau: «Aceptada su propuesta ruego tome disposiciones pertinentes. Saludos Beneyto».

¹⁷ L'episodi, d'una notable duresa, va començar amb una carta «urgente» d'Ignacio Agustí a Juan Beneyto, del 8 de juliol de 1957: «Mi querido amigo y Jefe: / Ruego me perdonen el tono apresurado y poco formulario de estas líneas. El objeto de ellas es comunicarte privada y particularmente que, según noticias que acabo de tener, el gerente de “Destino”, Sr. Vergés, ha solicitado hace ya unos ocho o diez días la autorización de una revista llamada *Eco*, que había aparecido hacia el año 1950-51 con el formato de un “Digest” y con carácter mensual. La autorización de este título con carácter semanal y de reaparición significaría ni más ni menos el trasplante poco menos que íntegro de “Destino” a un órgano privativo de la otra parte, sin que ni “Destino” ni yo tuviésemos ninguna arma para oponernos a este escamoteo. Ruego respetuosa y encarecidamente se advierta la gravedad que para mis propósitos tendría esta ladina operación. / Si pudiera sugerir un sistema de cortarlo y de dar una réplica que diera noción de una posición firme frente a estas maniobras me permitiría pedirte una negativa tajante y rápida a esta instancia presentada y que según me dicen obra

Apenas salió de la clínica, el 22 de Diciembre de 1956, afirmó no haber sufrido ninguna enfermedad, y sí sólo algunas semanas de reposo, pretendiendo en los pocos días que faltaban para la concesión del Premio Eugenio Nadal, que se concede el 6 de Enero, formar parte de dicho Jurado, cuando era notorio que no había podido leer durante su tratamiento las doscientas obras presentadas. Atribuyó también el que no se aceptara su pretensión a una nueva persecución por parte de la empresa y de la Editorial que otorga el mencionado galardón literario¹⁸.

Por consejo facultativo, don Ignacio Agustí debía descansar durante medio año en observación. Aceptó estos seis meses de pasividad ante la empresa, ante el Delegado del Ministerio de Información y Turismo, y ante el médico. Sin embargo, muy pronto empezó a propalar la falsedad de que era víctima de una

ya hace días en poder de la Dirección General. Sería una severa réplica que la negativa fuera no sólo relativa al cambio de periodicidad, sino incluso al título –cuya validez quizá esté ya caducada por el tiempo transcurrido desde la última aparición de *Eco*. / Perdóname esta libertad y mi insistencia poco hábil y protocolaria. Pero la gravedad de un descuido y sus consecuencias me obligan a escribirte sin demora y de una manera directa». Juan Beneyto va contestar l'11 de juliol, explicant-li que ho tindria en compte i, encara més important, que el dia anterior l'havia anat a veure Josep Vergés amb una nova proposta de venda de les accions de l'empresa: «Me aseguró que está dispuesto a cederte las acciones que le vendió Godó, y al precio mismo que él las recibiera, y que incluso en esas mismas condiciones vendería las tuyas. Le he dicho que me autorizase a hacerte llegar como firme esta oferta y creo que si todavía cuentas con aquellas personas que vinieron a apoyarte (la Editorial Lara, me parece recordar), podemos resolver un asunto que tantos enojos nos viene causando. Dime pues si esta fórmula te parece bien para que se lo diga a tu consocio y en todo caso tenga elementos de juicio para cualquier otro trámite». Ignacio Agustí va contestar sis dies més tard, acceptant la proposta de Vergés: «Me apresuro a comunicarte, después de realizadas las consultas del caso, que estoy en disposición de adquirir las acciones que puso a la venta el conde de Godó en las condiciones en que las ofreció; y eventualmente también las de José Vergés, si esto es necesario. Te lo comunico en firme para que puedas realizar la gestión que con tanta amabilidad me ofreces para solucionar el problema planteado en “Destino”. Creo, por otro lado, que tal como se han producido los hechos *ésta es la única fórmula viable* [remarcant a l'original]. / Espero tus noticias, con la esperanza de que esta opción tenga un resultado que salvaría a “Destino” indudablemente de toda corrupción y veleidad». Tota aquesta documentació es troba en l'expedient K. 10: Expediente de inscripción de la revista «Destino» en el Registro de Empresas Periodísticas. Años 1938-1964 (Caja 82616. Top 72/78. Archivo General de la Administración, AGA-Alcalá de Henares).

¹⁸ El jurat del Premio Nadal 1956, reunint el 6 de gener de 1957, estava format per Juan Ramón Masoliver, Nestor Luján, Sebastián Juan Arbó, Josep Vergés, Rafael Vázquez Zamora i Josep M. Espinàs («Destino», 1.004, 12-I-1957).

conspiración que le atribuía una enfermedad mental y que todo ello se debía a inconfesables motivos políticos. En su delirio de persecución consiguió ser escuchado y sin respetar el plazo tomó posesión de la dirección de «Destino»¹⁹. Uno de los accionistas de la empresa, el señor Conde de Godó, fatigado por los problemas que planteaban estas informalidades, ofreció una opción de venta de sus acciones, primero a don Ignacio Agustí y luego al otro socio don José Vergés. A don Ignacio Agustí, a quien se le ofreció en primer lugar, le dio quince días para aceptarla, y al cabo de ellos, como no obtuviera respuesta, vendió sus acciones al señor Vergés, que en estos momentos posee la mayoría de dicha sociedad anónima. La reacción inmediata de don Ignacio Agustí fue afirmar que no había existido tal opción y que todo era un nuevo complot para perseguirle²⁰.

El primer acto de dirección que realizó don Ignacio Agustí al recuperar su cargo fue negarse a publicar artículos de don Néstor Luján, siempre com el

¹⁹ Segons expliquen Carles Geli i Josep M. Huertas (C. GELI, J.M. HUERTAS, *Les tres vides de «Destino»*, cit., p. 49), el 9 de maig de 1957, Ignacio Agustí va avisar Xavier Montsalvatge que tornava a la feina: «Concluido ya el plazo de reposo que me había sido prescrito, me reincorporaré a la dirección de “Destino” el próximo lunes, día 13, a las diez y media de la mañana. Te agradeceré que para esa fecha y hora me tengas preparados y a mi disposición los originales en cartera».

²⁰ La solució de comprar la part d'Ignacio Agustí i fer-lo fora del setmanari definitivament, era senzilla de pensar però no d'executar. Abans d'arribar a aquest punt final, es van plantejar altres opcions (Fons Josep Vergés, B.C., documents 32 i 33). Segons els papers conservats, inicialment es van plantejar tres possibles solucions: la primera era que Josep Vergés comprés les accions del comte de Godó i Ignacio Agustí (quatre milions a Agustí al comptat; tres milions a terminis pel comte de Godó). Tota l'operació s'hauria de fer en trenta dies. La segona hipòtesi: «Agustí no accepta comprar ni vendre. Godó queda lliure de vendre la seva part a Vergés per los tres millones citados. Siempre dentro del plazo de los treinta días». La tercera possibilitat era que Agustí comprés les accions de Vergés i del comte de Godó per set milions (quatre pel comte, tres per a Vergés), al comptat i sempre abans de trenta dies. En un segon document manuscrit, es dibuixava una nova proposta: «Vendo el 75 % de las acciones de la Sociedad en mi poder por nueve millones de pesetas al contado. Compro el 25 % de las acciones en poder del Sr. Agustí por cuatro millones de pesetas al contado». O bien: «2.000.000 de ptas. al contado y 20.000 ptas. mensuales mientras salga “Destino”». O bien: «1.000.000 de ptas. al contado y 25.000 id. id.». O bien: «3.000.000 de ptas. al contado y 10.000 id. id.». «Ofertas con prioridad de compra por parte del Sr. Agustí hasta 31/7/57». I, encara, en un tercer document manuscrit es proposava una variant: «2.000.000 contado / 20.000 pesetas mensuales mientras salga “Destino”. 360.000 6% / 4.000.000 contado (1 millón aplazado). 240.000 6% / 1.000.000 contado / 25.000 pesetas mensuales mientras salga “Destino”. 360.000 6% / 3.000.000 contado / 10.000 pesetas mensuales mientras salga “Destino”. 300.000 6%».

argumento de que dicho señor había intervenido en la conspiración contra su persona. Esta medida creó evidente mal estar entre los colaboradores, que dirigieron una carta de protesta a don Ignacio Agustí, por creer que había cometido una manifiesta arbitrariedad²¹. Dicha carta no ha tenido contestación. Los colaboradores de la Casa han continuado trabajando en la revista por fidelidad a la empresa y a pesar de su íntimo desacuerdo en la actitud tomada por el director. Asimismo, en contradicción con la empresa, suprime colaboraciones acreditadas de antiguo, sin justificación alguna, como es el caso de don José Pla, aunque últimamente haya vuelto de su acuerdo, e introduce nuevas. Todo ello crea una atmósfera de disgusto y de recelo, nada favorable para el normal desarrollo de la actividad periodística.

Resumiendo todos estos hechos, la empresa quiere declarar ante todo que no tiene animosidad alguna contra la persona de don Ignacio Agustí, por atribuir todos sus actos a una enfermedad que lamenta profundamente. Asimismo, esta empresa desea hallar la solución para este problema más acorde con las conveniencias económicas y con los legítimos derechos de don Ignacio Agustí. Sin embargo, la empresa no ignora que tiene una serie de obligaciones que atender consigo misma, con los colaboradores y con el público lector. Y por estas obligaciones ineludibles se ve obligada a solicitar que se haga efectivo el nombramiento de otro director, dado a que duda de la curación total e íntegra de la enfermedad de don Ignacio Agustí. No sabe esta empresa que ningún médico haya certificado su curación y su actual estado normal y, sin embargo, le constan los diagnósticos pesimistas de relevantes facultativos y el carácter de los hechos que se producen actualmente. Esta empresa aspira a que don Ignacio Agustí abandone la dirección de «Destino» con el máximo de garantías económicas que le permitan atender a su futuro y con todas las satisfacciones morales que puedan corresponderle, percatándose y doliéndose de la enfermedad que, posiblemente desde hace muchos años, ha sufrido don

²¹ El 27 de maig, dinou dels més qualificats col·laboradors de «Destino», encapçalats per Josep Pla, s'adreçaven a Agustí per mostrar-li la seva preocupació per l'arraconament de Luján: «Debemos exponerle nuestro disgusto con su disposición. Y manifestarle que esperamos sea rectificada; o, en su caso, justificada mediante el oportuno expediente» (document citat fragmentàriament per C. GELI, J.M. HUERTAS, *Les tres vides de «Destino»*, cit., p. 49). El 29 de maig era Josep Vergés, com a gerent de l'empresa, qui signava una nova carta contra l'actuació d'Agustí: «Muy Sr. mío: en nombre de Publicaciones y Revistas S.A., he de manifestarle nuestro disgusto por no permitir usted, sin causa que lo justifique, la colaboración en "Destino" a uno de nuestros más antiguos y estimados redactores, don Néstor Luján. Se servirá usted comunicarme por escrito los motivos que le han inducido a tan arbitraria decisión. / Al mismo tiempo, le recordamos que, como de costumbre, nuestra Administración se hará únicamente responsable de las colaboraciones que hayan sido previamente contratadas y aceptadas por esta Gerencia».

Ignacio Agustí y le ha impedido su normal actividad profesional. Entiende por otra parte, que la situación creada con todas estas violencias no hacen aconsejable en ningún caso otra fórmula que la de la separación de don Ignacio Agustí de la dirección de «Destino», cosa que sólo puede redundar en beneficio de la continuidad de la empresa y del bien del propio señor Agustí²².

Era un informe d'una cruesa notable, utilitzant arguments durs i contundents i buscant la conformitat de la Dirección General de Prensa i, en definitiva, el ministre Arias Salgado. Però, més enllà de la relació de fets, explicats des d'un punt de vista partidista –el bàndol Vergés-Pla-Luján, per entendre'ns, amb l'inevitable i poruc comte de Godó al fons–, la història de la lenta i complicada defenestració d'Ignacio Agustí del setmanari que havia fet créixer a Burgos i havia comprat, amb Josep Vergés i Juan Ramón Masoliver, la primavera de 1939 als falangistes, no era tan senzilla ni lineal.

La sortida d'Ignacio Agustí de «Destino» té molt a veure amb la seva salut –física i mental–, però també cal vincular-la a un context històric complex, canviant i, sobretot, al procés de transició –generacional, cultural, universitària, etc.– que havia començat a viure el país en els darrers anys de la dècada dels cinquanta. Per dir-ho d'una altra manera, començava l'etapa d'extinció d'alguns dinosaures franquistes –no pas tots, naturalment, però sí d'alguns exemplars prou significats, sobretot en el món no polític– i l'adaptació d'altres, més joves, més preparats per als nous temps. Ignacio Agustí, com Luis Martínez de Galinsoga un parell d'anys més tard, era un d'aquests vells dinosaures que no acabaven d'entendre que el franquisme de 1957 (o el de 1959) ja no era exactament el de vint anys enrere. Havia canviat prou per no canviar gairebé gens.

²² La batalla va acabar, oficialment, el 31 d'agost, quan Ignacio Agustí va escriure a Juan Beneyto per dir-li que acabava de presentar la seva renúncia com a director del setmanari aquell mateix dia. Mentre no es nomenava un nou director, Agustí cedia les seves funcions a Xavier Montsalvatge. Una setmana més tard, el 7 de setembre, Josep Vergés presentava una instància amb la proposta de nomenament de Néstor Luján com a nou director. A finals de 1957, des de Madrid arribava el vistiplau. Tota aquesta documentació es troba en l'expedient K. 10: Expediente de inscripción de la revista «Destino» en el Registro de Empresas Periodísticas. Años 1938-1964 (Caja 82616. Top 72/78. Archivo General de la Administración, AGA-Alcalá de Henares). Una narració personal de tota la història, amb cites fragmentàries, a J.C. VERGÉS, *La defenestració d'Ignasi Agustí*, dins «Diari de Girona», 14-VI-2015.

2. El principi del final: una jura de bandera i un article polèmic

L'octubre de 1955, un dels militars monàrquics més actius, Carlos Martínez de Campo, duc de la Torre, va demanar a Ignacio Agustí si escriuria un article sobre la cerimònia de jura de bandera del príncep Juan Carlos de Borbón, a Saragossa, per tal de reforçar el perfil del personatge que, se suposava, algun dia succeïria el seu pare, Juan de Borbón, que, al seu torn, hauria substituït el dictador en alguna data indeterminada²³. Naturalment, Agustí va acceptar l'encàrrec –«yo no era juanista ni juancarlista. Era monárquico», escriuria al cap dels anys²⁴ i ho va comunicar a Josep Vergés: «Sólo dijo, torciendo el gesto: “Yo hubiera dicho que no”. ¿Por qué? ¿Por qué él hubiera dicho que no? Nunca me he acabado de explicar la razón de esa hipotética negativa. ¿No decía que era monárquico?»²⁵.

La sorpresa d'Agustí –explicada molts anys després del fet– no tenia gaire justificació. Uns anys abans, quan Agustí era un director plenament actiu del setmanari, Josep Vergés havia protagonitzat un episodi semblant amb Carles Sentís. L'abril de 1949, el periodista l'havia avisat que el Ministerio de Asuntos Exteriores l'havia condecorat amb la «cruz de caballero de la Orden de Isabel la Católica, [...] en recompensa a su actuación como cronista y corresponsal en el extranjero, brillantemente reflejada en sus trabajos sobre las campañas antiespañolas». Exultant amb aquesta recompensa franquista, Carles Sentís estava una mica decepcionat perquè la premsa de Barcelona no havia recollit una notícia com aquella, excepte una nota a «Diario de Barcelona»; per això, esperava que «Destino» se'n fes ressò. Per sorpresa seva, Josep Vergés li va fer saber que «el nostre setmanari no ha publicat mai aquesta mena de notes i creiem que fer una excepció ara seria estranyament vist pels nostres lectors»²⁶. Cinc anys més tard, Vergés feia exactament el mateix amb Ignacio Agustí. Sense oferir unes explicacions gaire clares, es negava a publicar una informació que provenia directament de l'aparell franquista (i del món que girava al seu voltant).

²³ I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, cit., p. 397.

²⁴ I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, cit., p. 397.

²⁵ I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, cit., pp. 397-398.

²⁶ Carta de Josep Vergés a Carles Sentís (Barcelona, 12 abril 1949), citada a F. VILANOVA, *Fer-se franquista. Guerra civil i postguerra del periodista Carles Sentís (1936-1946)*, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, 2015, pp. 82-88.

Probablement, Josep Vergés –un home de drete, potser monàrquic, però gens antifranquista– era molt conscient dels equilibris en què es movia la revista i l'editorial. Tothom coneixia els orígens falangistes; la conversió a un franquisme regionalitzat; les ferotges crítiques de l'antifranquisme (que incloïen molt dures acusacions de col·laboracionisme amb el franquisme); la tímida obertura cap a certes manifestacions culturals catalanes a la segona meitat dels anys quaranta (des de la poesia al teatre, passant per les arts, que sempre eren un camp més neutre) i la línia estratègica del «barcelonismo»; etc. «Destino» era un artefacte complex, moltes revistes en una, que jugava amb les profundes conviccions anticomunistes i antirepublicanes dels seus redactors i col·laboradors i, a la vegada, havia de batallar amb el control i la censura oficials, les pressions polítiques i el calendari franquista: mai no fallava l'article commemoratiu de la «liberación» de Barcelona, la darrera setmana de cada mes de gener. Josep Vergés, amb l'ajuda de Josep Pla, Néstor Luján i Joan Teixidor, principalment, havia començat a construir una zona grisa on poder-hi fer coincidir gent diversa, en una mena de cohabitació civilitzada i educada: d'un Jaume Vicens Vives a un Rafael Vázquez Zamora, d'un Manuel Brunet a un Tristán La Rosa, d'un Ignacio Agustí a un Josep Pla, d'un Antonio Vilanova a un Josep M. Espinàs. Aquest era el començament d'un canvi estratègic, engegat a la segona meitat dels anys quaranta, que es consolidaria en la dècada següent quan, després de la mort de Manuel Brunet, es van poder desempallegar d'Ignacio Agustí, l'altre gran vestigi dels orígens i dels anys més clarament franquistes de la revista²⁷.

Ignacio Agustí, després de tres anys a Madrid on havia intentat triomfar com a escriptor, no devia ser gaire conscient dels canvis subtils que s'havien produït al setmanari mentre va ser fora. Dirigir-lo oficialment no significava controlar la seva línia editorial i els seus continguts cada setmana. Era impossible que, a centenars de kilòmetres de Barcelona, pogués contrarestar la influència i la capacitat d'intervenció de tres personatges de l'envergadura de Josep Vergés, Néstor Luján o Josep Pla. Per tant, la sorpresa davant la mandra de Vergés de publicar un article d'aquell estil devia ser molt sincera.

²⁷ Analitzat des d'aquest angle, és fa més creïble l'anècdota de Manuel Brunet dient a Josep Pla i Josep Vergés (i, potser, a Néstor Luján o Joan B. Solervicens), que calia fer «una revista franquista antifranquista»; amb la seva contundència habitual, Josep Pla sentenciava: «l'afirmació quedà com un axioma indiscutible» (J. PLA, *Obra Completa*, vol. 44, *Darrers escrits*, Barcelona, Destino, 1984, p. 540).

Però Vergés tenia raó a l'hora de no mostrar cap entusiasme per la crònica que va perpretar Agustí. Quan, finalment, el setmanari la va publicar²⁸, els lectors es van trobar amb un text profundament franquista, un estil pseudofalangista que el setmanari havia intentat eliminar feia anys, almenys deu, des que va aconseguir desempallegar-se dels seus orígens ideològics i literaris més dogmàtics, per entrar en un territori més indefinit i flexible. Per exemple:

La misa de campaña acababa de terminar; las palabras del general Muñoz Grandes, ministro del Ejército, hacían vibrar los corazones; se destacó del altar el abanderado y avanzó solemnemente hacia el centro del patio. A su lado, el teniente coronel mayor leyó la fórmula del juramento. Y de pronto, como una sola voz, la afirmación vehemente, potente, silábica, vibró de un golpe en el aire: "Sí, juramos"; [...] eran un solo corazón y una sola garganta las que pronunciaron, latieron y afirmaron en aquel momento. Y después, con la misma cohesión, se escuchó la suprema afirmación esperanzada y vigorosa: "¡Viva España!"²⁹.

Després venia l'emoció d'Agustí per la bandera:

¿Quién podía dejar de pensar en aquella bandera bordada por la Reina, arriada por los enemigos de la Patria y vuelta a enarbolar tenazmente, jubilosamente, en la más cruenta ocasión de nuestra Historia? En este florón de altas fidelidades, la inclinación del Príncipe de España ante la enseña de la Patria contenía la más pura vibración de los tiempos. Se establecía una suerte de conexión oculta de la Historia, según la cual ésta se halla, conducida por Dios, la veta escondida que rehace en sus más altos símbolos el sentido eterno de la Patria³⁰.

La conclusió era evident: l'acte «era una realitat palpitable, que vibrava y alentaba en los pliegues de la bandera que Juan Carlos de Borbón acababa de besar. Era la realidad de España»³¹. I, abans d'acabar, un

²⁸ I. AGUSTÍ, *Don Juan Carlos besa la bandera*, dins «Destino», 963, 21-I-1956, amb una entradeta gens innocent: «Reproducimos a continuación el artículo de Ignacio Agustí sobre el acto de la jura de bandera del príncipe don Juan Carlos de Borbón, publicado el pasado día 17 en varios diarios de toda España». Era una manera d'avisar als lectors del setmanari que el text venia de fora, no era una col·laboració original demanada per la revista ni, naturalment, un article inèdit.

²⁹ Veg. I. AGUSTÍ, *Don Juan Carlos besa la bandera*, cit.

³⁰ Veg. I. AGUSTÍ, *Don Juan Carlos besa la bandera*, cit.

³¹ Veg. I. AGUSTÍ, *Don Juan Carlos besa la bandera*, cit.

reconeixement per al dictador: «La huella dejada en la Academia General de Zaragoza por su primer director, que fue, en definitiva y de hecho, dentro de la tradición de la Academia, su auténtico fundador, se mantiene viva y perdura indefinidamente en aquellos muros y en la historia militar española»³². L'homenatge ja estava fet i, a més a més, Ignacio Agustí ho aprofitava per lligar els dos personatges i els seus significats: el reconeixement al dictador i la il·lusió de la continuïtat del règim dictatorial, ara sota la institució monàrquica, en la persona de l'hereu del successor legítim, Juan de Borbón. Com a bon monàrquic autoritari que era, Agustí no podia ser més clar.

L'article es va publicar i, com es comprovaria en els mesos següents, va ser gairebé el cant del cigne d'Agustí, tot i la resistència que demostraria a l'hora de morir políticament i intel·lectual en el món de «Destino». Abans de la seva defenestració definitiva, l'estiu de 1957, encara deixaria alguna petjada significativa. Tanmateix, el fet que Ignacio Agustí recordés l'incident amb Josep Vergés a les seves memòries, és un bon indicador que considerava que el principi de la fi de la seva trajectòria al setmanari va començar aquell gener de 1956 amb l'acte de fe públic en la continuïtat del franquisme per la via monàrquica. Una confessió massa descarnada per a un setmanari i uns lectors que volien fugir, discretament, lentament, dels discursos oficials i les adhesions al règim.

3. La mort de Manuel Brunet: un final d'etapa?

A començament de gener de 1956, Manuel Brunet moria sobtadament a Figueres. Quinze anys després d'haver començat a col·laborar a «Destino», amb el pseudònim Romano i una secció fixa d'alta volada, *El mundo y la política*, Brunet ja s'havia guanyat un espai indiscutible i imprescindible, tant per als lectors fidels del setmanari com pels nombrosos crítics del camp antifranquista que el tenien col·locat en el primer rengle del que consideraven el grup de col·laboracionistes catalans més compromesos amb la dictadura³³.

³² Veg. I. AGUSTÍ, *Don Juan Carlos besa la bandera*, cit.

³³ Per al personatge i la seva relació amb «Destino», veg. F. MONTERO, *Manuel Brunet. El periodisme d'idees al l'ull de l'huracà*, Catarroja, Ed. Afers, 2016.

Ignacio Agustí, que l'havia portat al setmanari l'any 1940³⁴, era perfectament conscient que la desaparició de Brunet representava un final d'etapa per al setmanari. La mort d'Eugenio Nadal, l'abril de 1944, havia significat la desaparició d'una figura prometedora, però que encara no havia acabat de consolidar el seu paper de figura pseudointel·lectual falangista dins el setmanari; no havia tingut temps de ser influent, ni a dins ni a fora. Més tard, la desaparició de Jaime Ruiz Manent va tenir un impacte molt limitat, ja que el periodista menorquí només s'havia destacat en l'àmbit de la informació internacional i, sobretot, la manera com va acabar la guerra mundial aconsellava no tornar a llegir els seus articles.

En canvi, Manuel Brunet omplia molt espai periodístic i intel·lectual. Era un dels lligams imprescindibles, amb Josep Pla, amb el periodisme polític i cultural d'abans de la guerra i amb uns lectors que, després de 1939, havien quedat orfes no només de premsa en llengua catalana, sinó de premsa pensada en català, encara que fos escrita en espanyol. Brunet era un vincle amb un món gairebé desaparegut després de la destrossa repressiva franquista. «La sección de "Romano" no se puede reemplazar», reconeixia Agustí³⁵. I tenia raó. El cop era «irreparable»; s'havia produït «un vacío formado por multitud de cosas que ya no serán dichas con aquella fuerza combativa y convincente que era suya»³⁶.

Però el nucli de l'evocació es trobava en la reconstrucció memorialística que Ignacio Agustí feia de la trajectòria de Brunet –i la seva, també–, vinculada a la interpretació canònica que el franquisme català havia elaborat dels anys republicans, la guerra i la revolució. La primera pedra d'aquest memorialisme era, naturalment, la coneixença de Manuel Brunet, en els tèrbols primers anys de la Segona República:

Recordamos exactamente la fecha del 3 de marzo de 1933, día en que entramos a formar parte de la Redacción de "La Veu de Catalunya", cuya dirección acababa de asumir don Ramón de Abadal y de Vinyals. Hacía dos años que la República había sido proclamada y la dirección que tomaban los asuntos públicos era suficientemente clara para que se advirtiera la necesidad de una plataforma combativa y resuelta. En el centro de esta plataforma teórica se instaló Manuel Brunet³⁷.

³⁴ I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, cit., p. 202.

³⁵ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, dins «Destino», 962, 14-I-1956.

³⁶ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

³⁷ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

La segona etapa era l'evocació col·lectiva del grup antirepublicà –una part del qual aniria a parar a «Destino», ni que fos ocasionalment– que va combatre la revolució i l'esquerranisme dominants:

A partir de aquel día, nos acogió con abierta y vital predilección. Nos acusaba un asombro extraordinario advertir que aquel hombre de corazón, que practicaba un sentido intrépido de la amistad, entregada en el acto a nosotros de una manera paternal y sin regateos, fuera el implacable polemista, el duro debelador de errores, situaciones y personajes malsanos que pululaban en la vida pública en los años en que le conocimos. Había un contraste entre la figura que se nos ofrecía ante los ojos con toda su viva humanidad, con la más auténtica pureza y el más hondo y entrañable amor hacia los hombres y la vida, y el vapuleador intransigente y mordiente, el temido y fiero, durísimo polemista. Los personajes de aquella situación llevaban la marca de los hirientes latigazos de Brunet. Pronto fue el hombre temido, el hombre amenazado, el calumniado, el que se situaba a sabiendas en las avanzadillas. Los artículos de Manuel Brunet de aquella época no creo que tuvieran parangón posible en España sino con los de otro adelantado, vasco él, que reñía parecida batalla en Madrid, don Ramiro de Maeztu.

La actitud de Brunet en aquellos años –y en los que han seguido– arrancaba de su más firme y sincera convicción antirrevolucionaria. Brunet no era un reaccionario, pero era un antirrevolucionario absoluto. Esta actitud era vital en él, estaba en su sangre, compartida con su grave preocupación patriótica. Era, pues, Brunet un catalán de cuerpo entero y un antirrevolucionario de cuerpo entero. Ambas condiciones de su personalidad formaban el contrapunto valeroso con que se erguía en el marasmo creciente de aquellos años. El conjunto de sus anticipaciones y presagios en aquellos años no partía de una interpretación personal, sino de ambas premisas: su calidad de hombre de la tierra, de hombre de la tradición antirrevolucionaria catalana y su filosofía moral, su religiosidad operante.

Manuel Brunet ha evocado en diversas ocasiones aquellos años, su perfil y sus temores de entonces confirmados por desgracia en 1936. Recordamos a Manuel Brunet principalmente en la “caverna” del Ateneo, donde a altas horas de la madrugada solía acudir, en compañía de su amigo Manuel Sagnier, a la que concurríamos alguna vez con el pintor Grau-Sala. En el cónclave era muy frecuente ver a Sagarra, a Sentís y a Ramón Garriga. A medida que los acontecimientos que desembocaron en la guerra civil se fueron produciendo, la voz de Brunet se hacía más augural y dramática. Para él era incomprensible que la gente no advirtiera la proximidad de la catástrofe que poco después asoló a España. ¡Cuántas veces habíamos de pensar después en aquel Manuel Brunet de los malos presagios, el hombre que olfateó y denunció el peligro; ¡uno de los pocos que le plantaba cara valientemente!³⁸.

³⁸ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

Però, més enllà de la memòria del passat recent, calia recordar els fonaments ideològics de Manuel Brunet, per tal que el lector no oblidés d'on venia el personatge, però també tingués present part dels signes d'identitat de «Destino» i els seus fundadors, que se sumarien als elements franquistes i falangistes dels primers anys. Quan Ignacio Agustí citava Leon Daudet, Charles Maurras i Action Française, assenyalava Manuel Brunet, ell mateix i, en definitiva, bona part del nucli dur de la revista: «Brunet abrió los ojos a los peligros de la revolución de una manera parecida a los intelectuales de Acción Francesa»³⁹; una afirmació que es podia fer extensiva a Josep Pla, Santiago Nadal o Agustí mateix, per exemple. La clau havia estat la capacitat de denunciar la «revolució» –comunista, laicista, atea, esquerranista i republicana, de la mena que fos– que, si bé estava «infiltrada en los resortes del gran país vecino», tots ells, amb Brunet al capdavant, la van copsar com «un elemento genérico y tentacular, indiferenciado y sin fronteras»⁴⁰. Darrere d'això, Agustí llançava una idea força suggeridora: si els intel·lectuals francesos, dretans o no, van néixer amb l'afer Dreyfus (i pensava, sobretot, en el nucli d'Action Française), Manuel Brunet es va fer amb el cas Ferrer i Guàrdia, «punto de partida, sin duda, de la reacción antirrevolucionaria general»⁴¹. Com els seus mestres francesos, Manuel Brunet «es uno de los pocos hombres, en España, que advierte los movimientos subterráneos, el escondido tanteo, la labor corrosiva de la revolución, que había pasado de los sondeos y planteamientos filosóficos y sociológicos a una acción decisiva sobre los elementos de poder»⁴². Aquest va ser un treball que l'ocuparia la resta de la seva vida: durant els anys republicans i la llarga postguerra, Brunet no es cansaria de denunciar «la labor corrosiva de la revolución», els seus homes i els seus còmplices. Des que va reaparèixer a «Destino» i, sobretot, durant la segona meitat dels anys quaranta –coincidint amb l'etapa més activa d'Ignacio Agustí com a comentarista política–, no es va cansar d'acusar la «burguesía izquierdista» –o «la izquierda burguesa»– i els seus antics dirigents polítics de la Catalunya republicana d'haver atiat la revolució.

Però encara hi havia més referents intel·lectuals que calia tenir en compte. Manuel Brunet va beure de Jaume Balmes, Antoni M. Claret,

³⁹ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

⁴⁰ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

⁴¹ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

⁴² I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

Jacint Verdaguer i Josep M. Torras i Bages. La conclusió d'Ignacio Agustí és una descripció gairebé exacta del programa de fons del 'seu' «Destino»:

Estos cuatro hombres son las columnas del país partidario de la pacificación con tradición y los cuatro riñen a su modo la batalla de incorporar a España los tesoros de la tradición catalana y de su espíritu religioso, de su lengua y del alma intachable de su pueblo, desmenuzando y aniquilando los posos de la revolución y del desorden. A través de ellos, Cataluña supera la pequeña y poco viable secuela del carlismo, rectifica ardientemente los principios de la tradición, se enfrenta con los problemas sociales y políticos nuevos, echa los cimientos de una estructura política posible que amilane y aleje la revolución⁴³.

Sense esmentar enlloc els termes exactes, Agustí acabava d'explicar als lectors en què consistia el programa del franquisme català: contrarevolució, regionalització-provincianització i submissió al nacionalisme espanyol d'Estat. L'evocació de Manuel Brunet amagava una elegia, un plany per allò que havia estat, o havia intentat ser, «Destino» i que ara, en els inicis de la crisi dels anys 1956-1957, s'anava desfent, com un vell temple mig enrunat, del qual Agustí, mort Manuel Brunet, se'n considerava el darrer guardià.

A través de l'evocació de Manuel Brunet, Ignacio Agustí projectava de nou el passat del setmanari⁴⁴; no acabava de ser conscient que parlava i reivindicava d'idees, noms i conceptes que havien estat arraconats o mig oblidats de feia temps; fins i tot l'estil d'Agustí havia envellit malament.

⁴³ I. AGUSTÍ, *Nuestro Manuel Brunet*, cit.

⁴⁴ Però no només era el passat del grup; també va ser l'ocasió per recordar als lectors del setmanari qui van ser els "catalans de Burgos", refugiats a Roma durant la guerra, i alguns dels quals es retrobarien a «Destino»: «Con la muerte de Manuel Brunet, los barceloneses que, huyendo del terror rojo, encontraron en Roma el refugio, el lugar de trabajo o combate y la cátedra, cerrarán definitivamente el capítulo dorado de su vida. Brunet era el centro y la luz de nuestras añoranzas romanas. Díganlo los amigos Solervicens, Pla, Giorgi, Soldevila, Vilardell, Abadal... / Nos conocimos personalmente en las oficinas que con el amigo Giorgi habíamos improvisado para redacción de nuestros programas radiofónicos contra los "sin Dios" en la Vía de la Mercede. Aquella tarde, el calor era asfixiante, pegajoso. Brunet se presentó, se quitó la chaqueta y se puso a redactar comentarios para los oyentes de Barcelona. Escribía a mano, en catalán. A medianoche, el amigo Giorgi difundía por toda la maravillosa red italiana los comentarios del gran polemista...» (carta de Delfín Escolá a «Destino», 963, 21-I-1956). També el recorda, en aquest mateix número, Carles Sentís (*En la muerte de Manuel Brunet*, dins «Destino», 963, 21-I-1956); i, un any més tard, Santiago Nadal (*Manuel Brunet: periodista, político*, dins «Destino», 964, 28-I-1957).

Només calia llegir l'article que Néstor Luján dedicava a Manuel Brunet, unes pàgines més enllà, per a veure-ho clar⁴⁵. Luján recordava un personatge de «vital alegría», «un hombre substancialmente alegre», «un gran escritor, un periodista modélico», però enlloc hi havia referències al seu rerefons ideològic, els seus *maitres à penser* d'Action Française o el fantasma de la revolució. Semblava com si hagués volgut rescabalar als lectors de la inquietant visita al passat que els havia regalat Ignacio Agustí.

4. Gener de 1956: el darrer Nadal d'Agustí

En l'edició del 14 de gener de 1956, el número 962, «Destino» publicava la fotografia del jurat del Premio Nadal: d'esquerra a dreta, es veien Joan Teixidor, Rafael Vázquez Zamora, Josep Vergés, Sebastián Juan Arbó, Juan Ramón Masoliver, Ignacio Agustí i Néstor Luján. Era el jurat clàssic del premi des de la seva fundació, amb les incorporacions més tardanes de Juan Arbó i Luján. Dels pesos pesants de la revista potser hi faltaria Josep Pla –no tenia cap mena de ganes de formar part de cap jurat, de la mena que fos–, Manuel Brunet –acabava de morir a Figueres i no ho havia estat mai–, o potser algú de l'àmbit cultural de la revista: Antonio Vilanova, Julio Coll. Però el nucli dur era allà, a l'Hotel Oriente, de Barcelona, enmig de centenars de convidats –el bo i millor de la bona societat barcelonina, sobretot molt franquista i una mica afranquista, però gens antifranquista: la perfecta metàfora de la zona grisa «destiniana»–, disposat a oferir una nova sorpresa literària, com l'any 1945 (*Nada*, de Carmen Laforet) o el 1948 (*La sombra del ciprés es alargada*, de Miguel Delibes); la de 1956 va ser *El Jarama*, de Rafael Sánchez Ferlosio, fill de Rafael Sánchez Mazas, pare fundador de Falange, amic personal de José Antonio Primo de Rivera, heroi supervivent de la matança del Santuari del Col·lell, etc. Com les dues nove-les anteriors, la de Sánchez Ferlosio s'incorporaria ràpidament a la llista canònica de la nova narrativa moderna espanyola, que es podia fer arrancar amb *Pascual Duarte*, de Camilo José Cela, per exemple⁴⁶. En aquesta llista no hi entraria *Mariona Rebull*, d'Ignacio Agustí.

⁴⁵ N. LUJÁN, *Ventana al mar. Manuel Brunet*, dins «Destino», 962, 14-I-1956. De feia un temps, Luján havia perdut el nom tradicional de la seva secció, *Al doblar la esquina*, per indicació d'Agustí; una mostra més de les males relacions de l'encara director del setmanari amb els pesos pesants de la revista. Molts anys més tard, Luján va reelaborar el record sobre Manuel Brunet i el va enriquir: N. LUJÁN, *El túnel dels anys 40. Memòria personal*, Barcelona, La Campana, 1995, pp. 48-50.

⁴⁶ Des del camp historiogràfic, i per no sobrecarregar de referències bibliogràfiques

Ignacio Agustí no ho sabia, però era la seva darrera presència en el jurat del premi. La fotografia de gener de 1957 (1.104, gener 1957) presentava un canvi notable: Josep M. Espinàs ocupava el lloc d'Agustí. No era només una substitució personal; era un canvi de representació cultural i generacional. Un any abans, però, encara hi era, a pesar que feia mesos que les relacions amb Josep Vergés no eren bones i ja havia patit algunes davallades de salut importants.

Tanmateix, com si hagués intuït un possible final d'etapa, en el número anterior al reportatge oficial sobre el premi i el sopar, Agustí va publicar un llarg article, que semblava una mena de comiat, un memorial del que havia estat per a ell el Premio Nadal des de la primera edició, el gener de 1945. A *Intermedio en el Nadal* («Destino», 961, 7-I-1956), Ignacio Agustí reivindicava el premi per la seva qualitat, davant d'altres «certámenes [...] mejor dotados que el nuestro» i, podria haver afegit, de caràcter oficial; tothom hauria pensat en els premis Francisco Franco i José Antonio Primo de Rivera⁴⁷.

Segons explicava Agustí, «gracias a la iniciativa de “Destino” puede la literatura española de hoy presentar un balance favorable y estimulante, por encima, sin duda, del que pueden ofrecer los panoramas de otras literaturas cuyo índice de seguidores y de lectores ofrece a los que tientan la vocación literaria estímulos más poderosos»⁴⁸. Era una afirmació agosarada, sobretot en relació a certes literatures europees, com la francesa o l'anglosaxona, amb les quals la literatura en llengua castellana, produïda i publicada sota la ferrenya censura franquista, poc hi podia competir –si no era en casos molt excepcionals. Si Agustí pensava en la literatura catalana, tenia tota la raó: era pràcticament inexistent, per raons òbvies, però no gaudia d'«estímulos [...] poderosos» de cap mena⁴⁹. Però el pinyol de l'article, allò que justificava que Ignacio Agustí s'hagués avançat a la informació completa sobre l'edició del premi 1956, era en un altre lloc:

especialitzades, apunto el sempre estimulante i polèmic treball de J.-Ll. MARFANY, *Notes sobre la novel·la espanyola de postguerra*, dins «Els Marges», VI (1976), XI (1977) i XII (1978), a pesar dels molts anys transcorreguts.

⁴⁷ I. AGUSTÍ, *Intermedio en el Nadal*, dins «Destino», 961, 7-I-1956. Una història políticament correcta del Premio es pot llegir a B. RIPOLL SINTES, *La fiesta de la novela: el Premio Nadal y su función como antecedente del sistema español de certámenes literarios*, dins *Barcelona, ciudad de novela*, a cura de M. Sotelo Vázquez, Barcelona, UBe, 2016, pp. 77-93. Sobre els premis franquistes, una darrera aportació a G. DE LIMA GRECCO, *Premis de l'Esperit durant el Primer Franquisme: una nova literatura per a un Nou Estat*, dins «Rúbrica Contemporànea», VII, 13, 2018, pp. 109-125.

⁴⁸ I. AGUSTÍ, *Intermedio en el Nadal*, cit.

⁴⁹ I. AGUSTÍ, *Intermedio en el Nadal*, cit.

Ya puesta en claro nuestra intención, lograda desde las primeras convocatorias de nuestro Premio, éste ha ido consolidándose y arraigando en la forma que es notoria. Pero ha existido, en el transcurso de estos años –rémora, sin duda, de los vicios más nefandos de nuestra vida literaria, tan alejada a menudo del espíritu de comunidad o de misión cultural verdadera– el afán de mortificar y enervar sistemáticamente aquel “mundillo” y de confundir a sabiendas un auténtico vigor intelectual con la chismografía más chabacana y negativa. Quien haya creído que las insidiosas y estériles palestras para la polémica y el “ambiente” favorecían en lo más mínimo a la literatura española, tiene un pobre concepto de su condición de escritor, y de sus contemporáneos. Las dos docenas de nombres que han surgido del “Eugenio Nadal” son completamente ajenos a este runrún que, so pretexto de animar y dar calor al fenómeno literario, no ha hecho más que caldear ánimos, destruir o desviar vocaciones, convertir el mundo interior del escritor en un espectáculo de feria y llevar –sin resultado, es cierto– al joven literato a la destemplada intemperie del café, a su lamentable inanidad moral, al gusto de la discordia y de la polémica más baja de nivel y de techo. Este espíritu ha sido el reverso de la medalla de la modesta pero honesta trayectoria del Premio “Eugenio Nadal”⁵⁰.

El text era una passada de comptes notabilíssima amb tots aquells que, des de la primera edició del premi, s’havien mostrat molt crítics amb la proposta, el jurat, els mecanismes d’elecció i, en definitiva, eren adversaris intransigents del grup de «Destino», que era qui el promocionava. El primer nom d’aquesta llista hauria de correspondre, sense cap mena de dubte, a Miguel Utrillo Vidal, el periodista, crític i confident policial (havia denunciat i testimoniats en processos de depuració i altres procediments repressius). Utrillo Vidal, un personatge sinistre i paranoic, creador de la sèrie d’articles *Fantasmones rojos* a «Solidaridad Nacional»⁵¹, era un home amargat i venjatiu, que s’havia refugiat a Sitges, on impulsava un periòdic, «Maricel», enfocat a carregar a tort i a dret, amb una fixació malaltissa per Josep Pla i la gent de «Destino»⁵². Utrillo va començar a carregar contra el Premio Nadal l’any 1947⁵³, quan va fer córrer que la guanyadora de la primera edició, Carmen Laforet, havia passat al davant de César González

⁵⁰ I. AGUSTÍ, *Intermedio en el Nadal*, cit.

⁵¹ *Fantasmones rojos. La venganza falangista contra Catalunya (1939-1940)*, edició a cura d’E. Pérez-Vallverdú, Barcelona, Acontravent, 2009.

⁵² Veg., per exemple, *Una historia vulgar*, dins «Maricel», 6, 1-I-1946; *Si los plagiarios andan sueltos...*, dins «Maricel», 10-11, maig-juny 1946.

⁵³ Stendhal Jr. [M. UTRILLO VIDAL], *La verdad sobre el Premio Nadal 1947*, dins «Maricel», 18-19, gener 1947.

Ruano, a qui Ignacio Agustí li havia promès el premi i s'esperava a Sitges per a rebre la gran notícia⁵⁴. Després, en edicions posteriors, continuaria posant en qüestió la netedat del premi i la fiabilitat dels mecanismes d'elecció, de manera que els guanyadors José M. Gironella o Miguel Delibes, ho haurien estat com a resultat de negociacions internes més polítiques que literàries⁵⁵.

Tres anys abans que Ignacio Agustí ho fes el 1956, Néstor Luján també va entrar en aquesta campanya de defensa del Premio Nadal. A rel de la notícia que la coneguda escriptora franquista Concha Espina es queixava d'haver estat inclosa en un jurat literari sense saber-ho, Luján aplaudia la seva protesta –Concha Espina considerava incompreensible haver-se vist enredada en un «suceso indigno del claro y pulcro abolengo literario en las nobles tierras catalanas»– i li explicava, a ella i a tots els lectors, els maldecaps derivats de l'èxit i el prestigi del Premio Nadal, sobretot els problemes que havien provocat «las imitaciones»:

Por lo general se han comenzado estos premios imitadores por el tejado. Es decir, por la publicidad estruendosa y por banquetes y fiestas. Para ello han ofrecido cantidades de dinero muy altas y han puesto nombres prestigiosos en los jurados. Desde Somerset Maugham a don Eugenio d'Ors han pasado por los jurados españoles los nombres más ilustres que se han encontrado. La mayoría de ellos eran personas que por su condición, ocupaciones o lejanía, no podían leer el centenar de novelas que es el término medio que suelen presen-

⁵⁴ La versió justificativa de per què el premi va anar a parar a Carmen Laforet, a I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, cit., pp. 171-175.

⁵⁵ Stendhal Jr. [M. UTRILLO VIDAL], *Un Nadal accidentat*, dins «La Nostra Revista» (Mèxic DF), 37, gener 1949; també la nota sense títol de «La Nostra Revista» (Mèxic DF), 38, febrer 1949. Per la part franquista, la polèmica va ser llarga i àmplia, tant per la part dels enemics com de la gent de «Destino»: va començar Miguel Utrillo Vidal al diari madrileny «La Tarde», 6-I-1949; i va continuar amb la nota de la secció *Titirimundi*, dins «Solidaridad Nacional», 8-I-1949; Héctor [M. POMBO ANGULO], *En el festín de los triunfadores*, dins «Solidaridad Nacional», 9-I-1949; tres notes anònimes a «Destino», 597, 15-I-1949; R.V.Z. [R. VÁZQUEZ ZAMORA], *Un misterio aclarado*, dins «Destino», 598, 22-I-1949; Néstor [N. LUJÁN], *Al doblar la esquina. Muchas gracias a todos*, dins «Destino», 598, 22-I-1949; *Sobre el último Premio Nadal*, dins «Maricel», 29, maig 1949. En relació al pseudònim Héctor, utilitzat a «Solidaridad Nacional», una anotació de febrer de 1957 l'atribueix a Luis Marsillach, el periodista que habitualment es dedicava a la crònica barcelonina al diari falangista (veg. l'anotació que encapçala la carta d'un tal Juan Piqué, dins «Solidaridad Nacional», 22-II-1957).

tarse a los concursos. La benevolencia de estas personas ha permitido que sus nombres figurasen en estos jurados sin darse cuenta de que su actitud generosa era perjudicial. Tan sólo usted lo ha visto claro, con una clarividencia ejemplar. Ello esperamos que sirva de guía en el futuro.

Hemos visto en estos últimos tiempos cosas verdaderamente escandalosas. En el reciente premio cinematográfico-literario de la Editorial Planeta, en el que, según su fundador, señor Lara, se presentaron más de trescientas novelas, fueron cambiados dos jurados que se retiraron a última hora escrupulosamente –don Bartolomé Soler y don Melchor Fernández Almagro–, por otros dos, y Fernández Almagro, momentos antes de darse el premio se vio substituido por Pombo Angulo, quien viniendo de Bruselas y «en menos de horas veinticuatro», debió leer las trescientas novelas y pico, pues el premio se dio con sus votos, sin tener la discreción de demorar su concesión. Este premio «Elisenda de Montcada», del que usted se retiró, y sin la venerable presencia de «Víctor Catalá», se dio también con la mayor serenidad, contraviniendo las más primarias normas de la equidad para con los concursantes⁵⁶.

El Premio Nadal no havia tingut un recorregut fàcil ni còmode. No només eren els supervivents del naufragi falangista dels anys quaranta els qui posaven en qüestió l'honestetat i la qualitat del premi, dels aspirants i el jurat. A començament de la dècada dels cinquanta havien aparegut autèntics taurons de l'edició –en un país tan depauperat com l'Espanya franquista, cal tenir en compte les dimensions de l'expressió–, com José Manuel Lara, que anaven a totes per a fer-se amb l'hegemonia editorial i cultural del precari mercat català i espanyol. Fracassats els falangistes –precisament, davant del grup de «Destino»–, només quedaven Lara o Josep Janés com a grans competidors, però encara no havien trobat la fórmula per a imposar-se en aquest camp.

Així, doncs, amb la reivindicació del premi i la seva història a l'esquena, Ignacio Agustí arribava, la nit del 6 de gener de 1956 a l'Hotel Oriente, amb els deures fets –l'article de reivindicació que sortiria l'endemà– i el veredicta a punt. Entre els finalistes d'aquell any, a banda del guanyador, Rafael Sánchez Ferlosio, hi havia alguns noms coneguts o que semblaven bones promeses de futur: el mallorquí Llorenç Villalonga (*Bearn o la sala de las muñecas*), el franquista Ángel María de Lera, José Guerrero Zamora, Paulina Crusat o Carlos Rojas. Segons l'acta publicada, *El Jarama i Víbora*, d'Héctor Vázquez, es van situar al capdamunt de les votacions des de la

⁵⁶ N. LUJÁN, *Carta abierta a Concha Espina sobre los jurados literarios*, dins «Destino», 853, 12-XII-1953.

primera ronda. A la setena votació, es va imposar definitivament Rafael Sánchez Ferlosio⁵⁷. Ignacio Agustí va marxar del seu darrer Nadal deixant el llistó molt alt⁵⁸.

5. El número 1.000: una commemoració conflictiva, un article censurat

A vegades, el calendari fa males passades. «Destino» arribava al número 1.000 el 6 d'octubre de 1956, vintidós anys després, dia per dia, de la infausta data (tothom que veiés la data a la portada ho recordaria; no cal afegir ni l'any, ni explicar què va succeir). Però no era qüestió de deixar passar l'efemèride. Gairebé vint anys de revista, un miler d'exemplars, un projecte consolidat; una editorial prestigiosa, que acollia el premi literari privat més prestigiós d'Espanya. Res no hauria d'enterbolir l'aniversari. Tanmateix, la celebració no va ser fàcil ni planera.

Les bones intencions eren ben visibles: jugar per primera vegada amb el color, gràcies a l'esforç del taller d'impressió de «La Vanguardia Española»; disposar de col·laboracions de primer nivell (Vicente Aleixandre, Josep Pla, Camilo José Cela, José M. Pemán; fins i tot es va recuperar un text inèdit de Manuel Brunet sobre Pius XII i la seva vida); dedicar un bloc d'articles a *La familia en 1956* (amb textos de Carles Sentís, Tristán La Rosa, Ramona T. de Massip, etc., sobre les diferents tipologies de família als Estats Units i Europa); i, en una ucrònia curiosa, una secció especial sota el títol «Cuando “Destino” publique su número 2.000...»⁵⁹.

⁵⁷ *El Premio Eugenio Nadal 1955 a Rafael Sánchez Ferlosio, por su novela “El Jarama”*, dins «Destino», 962, 14-I-1956.

⁵⁸ És molt interessant de reseguir l'edició de 1957, en la que hi va fer acte de presència gent que no era habitual en aquest ambient, però que assenyalava una tendència de canvis (generacional, sociològic, cultural) important: en una taula dels salons de l'Hotel Ritz hi van anar a seure Carlos Barral, Josep M. Castellet, José Agustín Goytisolo i la seves esposa i filla, Joaquim Horta i Antonio Vilanova. Cal pensar que el protocol de «Destino» els va posar prou lluny de la taula ocupada per Jorge Vila Fradera, exfactòtum del SEU i mà dreta de José Pardo (i el seu successor, Demetrio Ramos) en les tasques de censura de premsa i editorials. També val molt la pena de tenir en compte el balanç postagustinià del Premio Nadal, a cura de N. LUJÁN, *Después del Premio “Nadal”*, dins «Destino», 1.014, 12-I-1957.

⁵⁹ El número 2.000 va aparèixer la setmana del 29 de gener al 4 de febrer de 1976. Naturalment, del número 1.000 no quedava ningú, ni tan sols Josep Vergés i Josep Pla; només el record: «Josep Pla, uno de los realmente más ilustres colaboradores de

De tot el conjunt del número, hi havia tres textos i dues imatges que destacaven: l'article d'Ignacio Agustí, acompanyat de dues il·lustracions ja utilitzades en l'edició de Burgos de la revista; un text sense signar, que semblava una mena d'editorial alternativa al text d'Agustí; i l'article de Josep Pla (*Ante el número 1.000. Reminiscencias*) que, gairebé, era la història autoritzada dels homes i la revista, segons la versió que en volia donar el nucli dur que la dirigia aquell any 1956 (i que no integrava, precisament, a Ignacio Agustí). L'article de Pla tenia una particularitat interessant: l'escriptor feia memòria de la revista a partir del número 100, ja l'any 1939. L'excusa era òbvia: Pla havia començat a escriure per a la revista aquell any. Per tant, de l'època fundacional, a Burgos, se'n podia prescindir:

La publicación tiene dos períodos: una primera etapa, que llega hasta el número 100, y una segunda etapa que arranca de este número y llega hasta este número 1.000. Se inició la segunda etapa, y un día que me paseaba por el Paseo de Gracia fumando un cigarrillo me encontré frente a frente con Ignacio Agustí y José Vergés. A Agustí le había conocido en Madrid, en la época de la República, y había tenido el gusto de acompañarle en una visita rápida e intensa de la ciudad. A Vergés le conocía vagamente, porque, a pesar de ser nativo, como yo, de Palafrugell, y de haber tenido mi familia una gran amistad con la suya, nuestra diferencia de edad hacía que nos hubiéramos perdido de vista. En aquel momento –otoño de 1939–, Agustí y Vergés eran dos muchachos muy jóvenes. Yo también lo era, aunque menos que ellos.

– Usted debería escribir en “Destino” –me dijo Agustí.

– ¿Dice usted en “Destino”?

– Sí, señor. Perfectamente.

esta casa, si no el que más, ha repetido muchas veces que, en un país como el nuestro, donde tantas cosas se han visto truncadas, e incluso trágicamente, y donde demasiadas ni han podido llegar a realizarse, constituye un pequeño milagro el que una empresa periodística independiente haya demostrado una tal voluntad de presencia. Es probable que el juicio del autor de *El Quadern Gris* sea cierto. Un hombre, Josep Vergés, que durante tantos lustros ha llevado el timón de «Destino», es quien, en estos momentos en que los linotipistas esperan componer el último artículo –esta editorial– del número 2.000, se nos aparece como figura modélica de entrega, de triunfo, de artífice y centro de la larga cadena que llega hasta hoy, y que esperamos pueda continuar hasta mañana, pasado...» (*Nuestro número 2.000*, probablement escrit per Baltasar Porcel, que constava com a director-editor de Publicaciones y Revistas SA). Josep Vergés havia venut la revista a Jordi Pujol l'any 1974. Josep Pla havia plegat la primavera de 1976, després d'una llarga temporada de relacions molt conflictives amb els nous homes forts del setmanari. Veg. C. GELI, J.M. HUERTAS, *Les tres vides de Destino*, cit., pp. 76, 100, etc.

La palabra “Destino” me pareció una reminiscencia del léxico de José Antonio Primo de Rivera, a quien traté en la redacción de “El Sol”, y en otras partes, hace más de veinte años, en una época aborrecida y tremenda.

Lo que me sorprendió más de Agustí fue que me trataba de usted. En aquel momento todo el mundo se tuteaba. Yo no estoy acostumbrado al tuteo. Soy de una época en que la gente se decía de usted, hasta en familia⁶⁰.

El tono, pues, me fue simpático y empecé a escribir en el semanario. Mi primer artículo se produjo en un número que no puedo precisar, puesto que no lo poseo ni me acuerdo⁶¹.

Luego se produjo una pausa, porque el primer artículo fue esporádico. Después empezó mi colaboración regular, a partir del número 136. Este número apareció el 24 de febrero de 1940⁶².

Després d'explicar que havia escrit tota mena de papers pel setmanari –des de cartes al director fictícies a notes anònimes, passant per reportatges signats amb pseudònims (Austral, Tristán...), Pla arribava al pinyol de la commemoració: el recordatori dels morts. De Jaime Ruiz Manent, poca cosa: «un trabajador infatigable, un periodista documentado, realizando una misión de gran eficacia»⁶³. No podia dir res més; la censura l'hauria massacrat.

⁶⁰ Com és sabut, la memòria de Josep Pla li permetia oferir diverses versions corregides o diferents de les coses viscudes. I aquest episodi no és una excepció: «Un día, al Paseig de Gràcia de Barcelona –que és una avinguda massa ventruda per la llargada que té–, em vaig trobar amb Josep Vergés, que anava acompanyat d'un xicot molt petit que s'anomenava Ignasi Agustí. Aturats, Vergés em digué: “Estic molt content de veure't. Què tal?”. “Vaig tirant a Fornells. A Fornells estic esperant la declaració de la guerra europea, que aquesta vegada serà universal. La cultura, comprens? Suposo que veus que la cultura, en els països més avançats, és una merda total.” “Un altre dia en parlarem! –em digué en Vergés preocupat pel que em volia dir–. El que et volia demanar és que tu col·laboressis en una revista que vull fer a Barcelona, que, naturalment, serà molt diferent de la que férem els anys de la guerra.” “Si vols fer una revista, fes-la i avall...”». La història continua amb una visita a Demetrio Carceller, un dels falangistes més importants del moment (i futur ministre), per demanar-li diners. La gestió no va reeixir, però la revista va tirar endavant: «L'esforç fou realment impressionant. / “Tu –em digué Vergés– hi hauràs de col·laborar. Et donaré setanta-cinc pessetes per article...”» (J. PLA, *Obra Completa*, vol. 44, *Darrers escrits*, pp. 270-271).

⁶¹ J. PLA, *La sonrisa española*, dins «Destino. Política de Unidad», 115, 30-IX-1939.

⁶² J. PLA, *Calendario sin fechas. Otoño en el Baztán*, dins «Destino. Política de Unidad», 136, 24-II-1940.

⁶³ J. PLA, *Ante el número 1.000. Reminiscencias*, dins «Destino», 1.000, 6-X-1956.

Eugenio Nadal era una figura més delicada. Germà de Santiago, secretari de la mínima redacció del setmanari des de l'estiu de 1939, havia representat la línia més falangista del grup, la més propera, estilísticament i ideològica, al món originari de «Destino», el falangisme pur i dur que, a Barcelona el 1939, defensava les seves essències al voltant de Luys Santa Marina i el seu grup de «Solidaridad Nacional», Editorial Yunque (d'un tradicionalista feixistitzat com Juan Ramón Masoliver), etc. Home d'un «excelente estilo, tanto en la vida como en la escritura literaria y periodística»⁶⁴, havia corregit els textos de Josep Pla, cosa que l'escriptor agraïa profundament. Fins i tot, amb un optimisme més que dubtós en la seva sinceritat, Josep Pla sospitava que Eugenio Nadal hauria evolucionat amb el temps i hauria anat abandonant el seu falangisme originari: «tengo la sospecha, sin embargo, que de estar con nosotros en este momento, estaría a nuestro lado y trabajando en el semanario eficazísimamente»⁶⁵. Una manera com una altra de quedar bé sense comprometre's amb el passat falangista del setmanari i d'Eugenio Nadal.

També es recordaria de José M. Junoy, el crític i escriptor passat al franquisme amb un entusiasme digne de millor causa. Però on es va deixara anar, va ser amb el record de Manuel Brunet. Tot el que no va escriure el gener d'aquell any, quan el periodista vigatà va morir, ho va abocar a la tardor. Jugant amb els límits que li marcava la censura franquista, Josep Pla repassava el Brunet traumatitzat per la guerra civil i la revolució, però també pel convuls món modern que va viure i va patir. Un retrat dur, descarnat –amb Brunet, però també amb la descripció dels temps que va viure–, molt allunyat del record que en va escriure Néstor Luján i desconnectat de la reivindicació que Ignacio Agustí havia fet dels orígens i referents ideològics del periodista i del setmanari:

Manuel Brunet nos dejó hace pocos meses, en plena madurez, y creo que su muerte fue para él una liberación auténtica. Estaba harto de vivir y de sufrir, porque era un hombre al que se le habían derrumbado todas las ilusiones y todos los anhelos. Al Brunet de los últimos años de su vida no se le puede juzgar con los fáciles tópicos a que es propenso el desconocimiento. Los últimos años de su vida, pasados en Figueras, fueron absolutamente trágicos –en sus mínimos acontecimientos–. Aparte de su vinculación con el Vaticano y la Iglesia de Roma, a lo único que quedó unido fue a “Destino”, en cuyas páginas trabajó

⁶⁴ J. PLA, *Ante el número 1.000. Reminiscencias*, cit.

⁶⁵ J. PLA, *Ante el número 1.000. Reminiscencias*, cit.

años y años, sin un fallo, con una continuidad que sorprende en un hombre que vivió en un estado de morosidad y de abatimiento surcado por momentos de pasión más o menos intensos. Con el paso de los años y en el transcurso de los fenomenales acontecimientos históricos que hemos vivido, se le agudizaron todas las características de su temperamento, que era capaz de mucha ternura, que solía disimular con exabruptos agrios y a veces agresivos. Brunet fue un hombre que quedó literalmente soterrado por los acontecimientos. Había creído y trabajado por unos hechos y por unas ideas objetivamente ciertos que durante unos años aparecieron como asesinados y destruidos. No me refiero sólo a lo que fue norma central de su vida, ni a su amor por la cultura francesa y por la cultura italiana, que adoró toda su vida. Lo que digo es que el terremoto fue tan grande, que creyó que no había reversión posible. Le sucedió como a todas las personas de su tiempo: entró en un desánimo correspondiente a la fuerza de las pulsaciones de su corazón, que, naturalmente, fue envejeciendo. Las lecturas básicas, en los últimos años, fueron la Biblia y Dostoyevski. Llegó a creer que la historia estaba impregnada de fuerzas demoníacas absolutamente contrarias a la vida normal, segura y corriente. Su visión de la postguerra quedó martirizada y dramatizada por los acontecimientos de la guerra civil y de la segunda, bárbara, guerra europea. Fue para él más fácil creer en el ineluctable triunfo anglosajón, que tolerar el caos de los primeros años de posguerra. Desprovisto de toda curiosidad por los fenómenos económicos, no llegó a avizorar la inmensa prosperidad actual europea. Se mantuvo en una indiferencia granítica. Y murió, en realidad, creyendo que el fin del mundo estaba a la vista.

Es posible que el fin del mundo esté a la vista. Sin embargo, no lo acabo de creer. Brunet, atravesado de fuerzas espiritualistas, lo veía todo negro. Yo creo que, en todo caso, vale la pena vivir. El fue un hombre de dogmas incontrovertibles, terriblemente pesimista. Claro está que Brunet tenía siete u ocho años más que yo –años de un peso terrible.

Brunet y yo hemos trabajado en diversos papeles conjuntamente en algunas etapas de la vida. Pero donde hemos trabajado más asiduamente ha sido en “Destino”. No hemos hecho más que realizar una labor complementaria. Cuando uno vive en el campo y en despoblado, todo lo que viene de fuera es insignificante y mínimo. El trabajo complementario realizado por Brunet y yo en “Destino” no perturbó, pues, un solo momento la dirección del semanario. He de decir, por otra parte, que Brunet supo siempre alternar la displicencia y la ternura. Aunque hubiera sido más monolítico, mi admiración no hubiera en ningún momento desfallecido. Brunet y yo estábamos unidos por vínculos que estaban por encima de todos los movimientos de humor o de temperamento. Estábamos unidos por cosas absolutamente serias⁶⁶.

⁶⁶ J. PLA, *Ante el número 1.000. Reminiscencias*, cit.

Com s'havia de llegir i entendre, aquest article? Era una reivindicació personal? Una declaració que «Destino» era un producte planià gairebé en exclusiva? De tots els noms que citava, se'n derivava una certa jerarquia: Josep Vergés i Ignacio Agustí eren els caps –el primer més que el segon; del segon no en podia dir, en públic, el que pensava i escrivia en privat–; Eugenio Nadal, Jaime Ruíz Manent i José M. Junoy eren esmentats perquè ja havien mort i eren el passat que no calia evocar gaire. Néstor Luján i Julio Coll («si yo hubiera tenido hijos, no hubiera deseado otra cosa que estos muchachos tan agradables y cultivados»⁶⁷) eren el present brillant i el futur del setmanari. Però el pinyol, el nucli, el reservava a Manuel Brunet i el ressò dramàtic de la República, la guerra –i la guerra europea– en la seva vida i en la de tots ells. Quedaven fora de la nòmina planiana altres peces importants del setmanari: Joan Teixidor, Xavier Montsalvatge, Santiago Nadal, etc. Josep Pla era molt selectiu amb la seva memòria i amb allò que volia explicar i, sobretot, només reconeixia el do de l'amistat a persones molt concretes. La seva celebració del mil·lenari de la revista era molt singular.

Per altra banda, els reconeixements inicials i finals a Ignacio Agustí –això sí, sempre era citat com a parella de Josep Vergés– potser calia entendre'ls com un mecanisme més de la hipocresia social i intel·lectual que permetia a certa gent sobreviure en el magma pútrid del sistema franquista. Josep Vergés –i, probablement, altra gent de confiança del setmanari– coneixia perfectament què pensava Pla d'Agustí, i no era gens amable ni simpàtic. L'octubre de 1956 ja s'havien acumulat uns quants incidents importants –començant per les baixes mèdiques i acabant amb el creuer a Grècia–, com perquè Josep Pla no n'estigués tip, del personatge.

El segon text important no era signat i feia tota la pinta de ser l'article editorial que el grup directiu havia preparat per a explicar el número 1.000 i el seu significat. El més curiós és que l'havien col·locat a la pàgina 15 de l'exemplar, molt lluny del lloc d'honor, que era ocupat per l'article que havia escrit Ignacio Agustí (però que, com veurem, no era signat). A pesar d'aquestes estranyes circumstàncies (que, potser, tenien molt a veure amb l'article d'Agustí; ja ho veurem), naturalment, el text estava plenament justificat: arribar al número 1.000 enmig del desastre franquista no era fàcil; i encara era més meritori explicar-lo sense esmentar els veritables orígens i circumstàncies del naixement i desenvolupament de la revista. En tot el

⁶⁷ J. PLA, *Ante el número 1.000. Reminiscencias*, cit.

text no apareixia ni Burgos, ni els noms clàssics dels fundadors: Javier de Salas, José M. Fontana, José Ribas Seva, etc. De fet, a dreta llei, «Destino» estava commemorant els 900 números, que arrancaven l'estiu de 1939, a Barcelona.

Aleshores, què destacava d'aquesta trajectòria? Sobretot, una justificació de fons: «Destino» havia arribat al número 1.000, completament canviat des dels seus orígens, gràcies a la influència dels lectors. Això explicava perfectament perquè els cent primers números no eren ni esmentats i perquè algunes col·laboracions, com la d'Ignacio Agustí, sonaven tan estranyes en el conjunt. Era la manera de dir que el nucli dur de la revista (Josep Vergés, Néstor Luján, Josep Pla, Joan Teixidor, etc.) havia entès perfectament que la fórmula de 1939 ja no funcionava el 1956; de fet, ja feia anys que havia deixat de funcionar. Aquest era un matís que Ignacio Agustí, enderiat en la seva carrera de novel·lista decimonònic a Madrid, no havia copsat de cap de les maneres: «No tenemos miedo a afirmar que más que por apriorísticas afirmaciones, "Destino" encontraba su verdadero perfil en la suma de los esfuerzos de todos los que contribuyeron a modelarlo, incluyendo en ellos a nuestros propios lectores». Era molt senzill d'entendre, si es volia entendre: en un territori erm i un mercat lector presoner del franquisme, «Destino» s'havia consolidat perquè havia sabut crear una zona grisa on hi cabien Ignacio Agustí, Andrés Revesz i Rafael Vázquez Zamora, per a felicitat de franquistes i espanyolistes, i Josep Pla, Joan Teixidor, Néstor Luján, Josep M. Espinàs, i d'altres, per a aquells lectors, nombrosos, que enyoraven la bona premsa cultural, el bon periodisme català de preguerra, i el podien endevinar, a pesar de la censura i les prevencions de Josep Vergés, en algunes pàgines de la revista, en algun article setmanal. Naturalment, «Destino» no era la reencarnació de «Mirador», com volien fer creure els defensors de la revista; però ja no era, tampoc, el succedani de «Candide», «Je suis partout», etc., a què havia aspirat en els seus inicis.

L'any 1956 no era 1939, i la desaparició d'alguns dels col·laboradors inicials més significats, i els canvis de context intern i internacional, feien impossible mantenir les essències dels orígens. Manuel Brunet era una peça única, per la seva trajectòria, pel seu perfil ideològic, per la transmissió del món intel·lectual vaticanista, maurrasià, etc. Amb la desaparició d'Eugenio Nadal s'havia estroncat la via falangista interna. Les desaparicions del sacerdot Esteban Miquela, José M. Junoy, Jaime Ruíz Manent o Miquel Capdevila, havien estat menys traumàtiques i més fàcils de cobrir. En aquest sentit, el setmanari no havia patit tant el canvi o la ruptura que implicaven la mort de Brunet i Nadal. Amb un pragmatisme notable, «Destino» se situava en el número 1.000 amb el convenciment que donava

haver consolidat el model i no tenir gairebé cap mena de competència en el precari mercat de consumidors de premsa de l'època.

El gran problema, la topada seriosa, era en el tercer dels grans articles commemoratius i el primer que el lector trobava en obrir l'exemplar. El privilegi de l'obertura del número 1.000 se'l va reservar Ignacio Agustí amb un llarg article, que anava acompanyat d'una fotografia del dictador dels darrers mesos de la guerra civil (i que ja havia estat utilitzada en l'etapa de Burgos i els primers números de 1939 a Barcelona), i la reproducció d'un dels dibuixos falangistes de Pere Pruna, que havien sovintejat les pàgines del setmanari en els seus orígens. Iconogràficament –i així ho recordaven els peus de les il·lustracions–, la fotografia i el dibuix transportaven el lector als temps heroics de Burgos o els primers números de postguerra, en l'etapa més profundament i sincerament franquista –i, sobretot, falangista– de «Destino». Era, exactament, el contrari del que havia volgut explicar Josep Pla: els mil números no arrancaven el 1940, sinó que venien de més lluny, de l'«época en que “Destino” aparecía en Burgos».

Si la tria de les il·lustracions potser havia estat responsabilitat d'Agustí, no se'n va sortir tan bé amb el text. L'original –la primera prova d'impremta preparada per anar a censura i ser corregida– va ser significativament alterat, i no precisament per a satisfer l'autor de l'article⁶⁸. Les dues primers, i més significatives, intervencions alienes a Ignacio Agustí eren contundents: el títol original, *El «Destino» de Burgos*, va ser substituït per un més neutre *Los cien primeros números de «Destino»*; tothom era molt conscient que el nom de la ciutat, Burgos, tenia unes connotacions que anaven molt més enllà de la seva significació geogràfica o urbanística. La segona intervenció anava en la mateixa línia: a la primera prova d'impremta, l'article estava signat per Ignacio Agustí. El seu nom va ser ratllat i ja va desaparèixer en la segona versió i en el text publicat. Ara bé, per acabar d'embolicar la troca, al títol de l'article, en la versió publicada al número 1.000, s'hi va afegir el terme «Editorial» en primer lloc. O bé Agustí va fer una mala passada al nucli dur del setmanari, convertint un article personal en l'editorial col·lectiva (obligant a insertar un segon text que fes funcions d'editorial alternatiu, que entrava en contradicció amb

⁶⁸ Al Fons Josep Vergés (BC) es conserven dos jocs de galerades. Les dues incorporen correccions, modificacions i supressions importants. No és possible saber si les intervencions en les proves corresponen als serveis oficials de censura, l'autor o algú altre de la revista. El que és evident és que l'article publicat al número 1.000 recull totes les modificacions i supressions dels dos jocs de proves.

l'article d'Agustí), o bé la direcció efectiva de la revista va eliminar l'autoria, a canvi d'acceptar la categoria d'article editorial per al text. I, encara per embolicar-ho més, es podria pensar que l'opció bona era la primera –la mala passada d'Agustí al trio Vergés-Luján-Pla–, reforçada per l'emprenyada que portava al damunt perquè, en aquelles dates, no li havien permès publicar un text molt més descarnadament franquista, molt més militant, de títol molt explícit: *Recordando unos hechos*, que, potser, era el que tenia pensat per al número 1.000⁶⁹.

La versió definitiva de l'article-editorial d'Ignacio Agustí (perquè bona part del text, a pesar de les intervencions externes, era seu) era un recordatori *in extenso* dels orígens del setmanari, nascut al voltant dels refugiats catalans a la zona rebel, organitzats primerament en la Centuria de Nuestra Señora de Montserrat i el nucli de falangistes «camisas viejas» catalans que havien pogut salvar-se. A partir d'aquí, en una narració d'estil evocadorament falangista, Ignacio Agustí recordava com Javier de Salas, José Ribas Seva i José M. Fontana, amb les intervencions més puntuals de Celestino Chinchilla i Carlos Trías Bertrán, van impulsar un butlletí informatiu que, fet molt precàriament entre Burgos i Valladolid, van ser els primers números de «Destino». La història continuava amb la incorporació d'Ignacio Agustí al front de guerra, provinent d'Alemanya, i, finalment, l'encàrrec de dirigir la revista l'octubre de 1937. A partir d'aquella tardor, Agustí va impulsar una segona etapa més ambiciosa, amb una mica més de mitjans i col·laboracions i la incorporació d'alguns personatges que serien fonamentals en els anys de guerra i postguerra de «Destino»: Josep Vergés (que signava amb el pseudònim Fog cròniques internacionals), Valentí Castanys, els germans José M. i Jaime Ruiz Manent (que feien servir els pseudònims Diego Victoria i Oriol Montsant), Xavier Montsalvatge, etc. La revista començava a agafar el que seria el seu perfil definitiu.

⁶⁹ Les proves dels dos articles (una versió de *Recordando unos hechos* i dues de *Los cien primeros números de «Destino»*) porten la mateixa data impresa, 20-VIII-1956. En el primer cas, s'hi afegeix «Roura-Martes»; en el segon, «Semper-Jueves». En tots dos consta l'expressió, també impresa, «Extra». Sembla inexacta l'explicació, recollida per Carles Geli i Josep M. Huertas (C. GELI, J.M. HUERTAS, *Los tres vides de Destino*, cit., p. 48), que *Recordando unos hechos* va ser escrit per Agustí «amb motiu d'una visita de Franco al 1956» (la darrera visita del dictador havia estat entre setembre i octubre de 1955; la següent es va produir el juny de 1957). Agustí va recuperar el text i el va publicar en el primer número d'«El Español» que va aparèixer sota la seva direcció (a la secció *Los hechos y los días*, 20-X-1962).

L'article havia d'acabar amb unes frases rotundes d'Ignacio Agustí, però que van ser censurades en la versió publicada:

Esa lucha de España por sus supervivencia –por la supervivencia de su tradición, de su religión, de su familia y de su trabajo– había despertado en Cataluña –tan preclara, desde hace dos mil años en esos valores–, el eco grandioso que hizo que el 26 de enero de 1939 todo el país fuera un “vitor” exaltado al paso de los triunfadores, que no eran más que los que entran de nuevo en casa después de haber alejado al malhechor. En ese “Destino” de Burgos se halla implícita, día a día, semana a semana, la categoría de esa batalla. Los acontecimientos posteriores, el paso constante de los días, la normalidad de que gozamos, la paz bien ganada, no han enturbiado aquella memoria que constituye una de las más severas lecciones de nuestra historia, a la vez que es para nosotros un inmerecido timbre de honor.

Perquè l'article no acabés amb l'«inmerecido timbre de honor» i la signatura de l'autor, a la versió que es va publicar s'hi van afegir dos paràgrafs i va desaparèixer el nom d'Ignacio Agustí:

Entradas las tropas nacionales en nuestra ciudad el 26 de enero de 1939, “Destino” dejó de publicarse, pues su primigenia cualidad –servir, como hemos señalado, de nexo entre los refugiados y los soldados catalanes que militaban en el frente– había desaparecido. Al cabo de seis meses, “Destino” reaparecía en nuestra ciudad como empresa privada, como hasta hoy ha continuado. Las mil semanas de “Destino” que cumplimos se han podido realizar gracias a una época de paz interna como España no había conocido en este siglo. En esa atmósfera de paz en la cual las obras van adquiriendo esta misma continuidad que posee la vida que las rodea, “Destino” ha podido tener una vida y una significación propias dentro de la España que rige, con rectitud y firmeza, con clara y magnífica visión política, el Jefe del Estado, Generalísimo Franco.

Era un final solemne, fins i tot massa solemne, per a un article que havia patit nombroses correccions i supressions, algunes de molt significatives. Fos com fos, era un text cridaner en un número 1.000 amb altres col·laboracions importants: de Joaquim M. de Nadal a Sebastià Gasch, d'Antonio Vilanova a Joan Teixidor, Tristán La Rosa, etc. Però, d'una manera o altra, l'atenció va quedar concentrada en aquests tres articles, els que veritablement i amb més intenció volien fixar les memòries confrontades de «Destino» d'aquell final de 1956, representades per Ignacio Agustí i el seu intent desesperat de fer sobreviure les essències dels orígens, i les de Josep Pla i el nucli dur del setmanari que volien mirar endavant fent *tabula rasa* (fins on això fos possible en aquelles circumstàncies) del passat més incòmode i compromès del setmanari.

6. 1956-1957: el pes del franquisme, encara

A començament de 1957, Ignacio Agustí era un problema per al setmanari i el nucli dur que el dirigia. No eren només els problemes de salut que arrossegava des de feia més d'un any; ni tan sols el fracassat creuer a Grècia, que havia acabat com el rosari de l'aurora. Agustí era una nosa massa franquista en una conjuntura d'agitació, problemes polítics i socials i canvis generacionals, que la gent de «Destino» havia començat a albirar, però ell no.

Si hom observava amb certa atenció el setmanari, sobretot des de començament de 1956, es podia adonar que s'estaven manifestant algunes dissonàncies internes importants, certs desequilibris informatius, però també ideològics, molt cridaners. De fet, ja feia temps que havien començat a aparèixer textos marcadament franquistes, molt més franquistes del que era habitual –la commemoració de la «liberación» de Barcelona, les visites de Franco al país, etc.–, col·locats en una misteriosa secció, de títol molt explícit (*Ventana española*), signats a vegades amb pseudònim –el més habitual era Layetano, però en alguna ocasió havia aparegut la signatura Silente–, o sense signar.

Ignacio Agustí –o, potser més genèricament, «Destino»– no estava preparat pels canvis que s'estaven començant a viure i a patir –segons quin fos el bàndol en què se situés cadascú– en el tombant de 1956. Els aldarulls universitaris de febrer, a Madrid, van commocionar el nucli del poder franquista, fins el punt de provocar la caiguda de dos ministres tan significatius com Joaquín Ruíz Giménez i Raimundo Fernández Cuesta, a banda de seriosos incidents entre manifestants, falangistes i opositors⁷⁰. La reacció de «Destino», per exemple, va ser sorprenent, sobretot perquè feia temps que Josep Vergés i Néstor Luján intentaven portar la revista cap a terrenys menys significats i més ambigus que els dels seus orígens falangistes i franquistes; en aquest context, que exigia uns equilibris interns delicats, apareixia *Táctica del Frente Popular* (968, 25-II-1956), un article-editorial sense signar –la qual cosa li donava un to institucional evident–, que no amagava res pel que feia al missatge central: «En algunos sectores informativos del extranjero se ha puesto un interés muy vivo en los

⁷⁰ E. HERNÁNDEZ SANDOICA, M.Á. RUIZ CARNICER, M. BALDÓ LACOMBA, *Estudiantes contra Franco (1939-1975). Oposición política y movilización juvenil*, Madrid, La Esfera de los Libros, 2007, pp. 124-129.

minúsculos problemas estudiantiles y en el lamentable suceso que fue su consecuencia⁷¹. El síntoma es ya conocido y la historia de nuestra Patria registra abundantes casos de “interés” en la izquierda francesa y en otras izquierdas más o menos próximas». Era «la táctica del Frente Popular», continuava explicant l'autor anònim, una «historia vieja». Espanya estava curada d'espants: «Afortunadamente, en España, donde se han ensayado todos los sistemas, desde la subversión interior –caso de octubre del 34– y el golpe estilo Praga –caso del republicanismo en el 36–, hasta el balcánico del maquis, jamás han logrado otra cosa que escarmiento». La clau de l'assumpte, però, era en un altre lloc: el descobriment i denúncia –probablement, per primera vegada– de la «maniobra de las firmas en algunas Facultades de la Universidad de Madrid»⁷²; és a dir, l'aparició de les cartes obertes, els manifestos, les denúncies d'acadèmics, professionals liberals, treballadors qualificats, etc., contra els abusos del règim. Començava l'hora dels intel·lectuals, de la conjunció, en la batalla antifranquista, de militants polítics i obrers, estudiants i intel·lectuals, professionals i professors, i aquest era un salt qualitatiu que calia denunciar de manera taxativa:

Rotundamente fracasada la pequeña maniobra de las firmas en algunas Facultades de la Universidad de Madrid, apelaron los que querían remover las aguas al incidente con el insulto a nuestros Caídos. Después, con la alianza del «stik» y la pistola, a la violencia contra los grupos que saben servir de guardianes de la paz de la victoria.

En todo mercado se pretende poner en circulación moneda falsa para dar gato por liebre. Así, unos se visten de simples transeuntes, otros de respetuosos juristas con principios internacionales, otros intelectuales cuando son políticos de cuño conocido. La lección es aprovechable para todos los que sabemos que el fuego quema, y que la paz, el orden en el trabajo y el impulso renovador y progresivo de España costó años de lucha, lágrimas y lutos que no pueden ponerse en subasta pública. La lección es aprovechable para los que vivimos honestamente defendidos por nuestra recta intención y también para los que no tienen tan recta intención y esperan ocasiones personales que justifican con razones sofísticas. El golpe en la frente del que cae en la cuenta no será mala señal.

⁷¹ «El lamentable suceso que fue su consecuencia» va succeir el 9 de febrer, Día del Estudiante Caído, quan un grup d'estudiants antifranquistes es van enfrontar amb elements d'una centuria de les Falanges Juveniles; algú va disparar un tret i va resultar ferit un estudiant falangista. En els dies següents, es va assegurar que els sectors durs de la Falange havien fet llistes negres per castigar els suposats instigadors de les manifestacions i protestes i els seus còmplices.

⁷² ANÒNIM, *Táctica del Frente Popular*, dins «Destino», 968, 25-II-1956.

La consistencia de nuestra estructura se ha revelado en la unánime voluntad y continuidad progresiva, y en el pulso de las decisiones, tan serenas como el relevo de estos días pasados⁷³.

L'afer era molt important, no només per al poder franquista, sinó també per als elements que li donaven suport des de les plataformes mediàtiques o culturals com «Destino». Possiblement, conscient del moment delicat que es vivia aquell començament d'any 1956, Ignacio Agustí va augmentar la pressió dins del setmanari, perquè la quantitat de textos profranquistes va créixer de forma notable.

Encara era recent el record de l'article sobre la jura de bandera de Juan Carlos de Borbón, i ja arribava un panegíric desmesurat de Juan Aparicio, el vell i irrenconciliable enemic del setmanari, el franquista amb poder suficient per tancar publicacions i perseguir propietaris i periodistes.

Sense més ni més, qui signava com a Layetano aquella setmana⁷⁴, saludava la presència de Juan Aparicio, director general de premsa, a Barcelona en uns termes, i un estil, que havien de causar força malestar al setmanari: «Paradigma de esta presencia, de esta labor espiritual y práctica, es el director general de Prensa, don Juan Aparicio, a la vez creador de este nuevo e importante estilo de vida, que lo mismo favorece al periodista como individuo que ve reconocidos sus méritos por la sociedad a la que sirve...». Els periodistes de Barcelona «hemos agradecido esta presencia», que «ha tenido un alto significado profesional y espiritual», fins el punt que «vamos a hacer crónica, con sencillas palabras, de la imposición de las insignias de Socio de Honor y de Socio Protector de esta entidad, al gobernador civil de Barcelona, señor Acedo Colunga, y al delegado doctor [Demetrio] Ramos, respectivamente»⁷⁵:

Es esta, también, hermosa ocasión para destacar el magnífico discurso que, durante la comida de hermandad celebrada el día de San Francisco de Sales, y

⁷³ ANÒNIM, *Táctica del Frente Popular*, cit.

⁷⁴ L'amplitud i varietat de qüestions que apareixen a *Ventana española*, signades per Layetano, fa pensar en un pseudònim col·lectiu, utilitzat per diverses persones. Una d'elles era el poeta i crític literari Enrique Badosa; molt probablement, Ignacio Agustí també el va utilitzar. És difícil de creure que, entre final de 1953 i 1957, un sol autor pugués escriure sobre la cultura franquista a Barcelona, la necrològica del general Moscardó, els cursos universitaris d'estiu, les qualitats de l'obra mestre de Franco, *Diario de una bandera*, etc. A més a més, alguns d'aquests articles es van publicar tot coincidint amb les baixes mèdiques d'Agustí.

⁷⁵ Layetano, *Ventana española. El director general de Prensa y el periodismo barcelonés*, dins «Destino», 965, 4-II-1956.

acto en el curso del cual la Asociación de la Prensa otorgó estas distinciones, es ocasión de destacar, decíamos, el importante discurso que el señor Acedo Colunga dirigió a los periodistas barceloneses. Con gran precisión de palabra, con rotundidad de verbo y de pensamiento, con gesto oratorio eficaz y señor, el gobernador civil llevó a cabo un parlamento en el que sus más importantes conclusiones pueden resumirse en una de las frases pronunciadas en esta disertación: «La doctrina del Movimiento se ha incorporado a todo el solar de los espíritus españoles». Con estas palabras, el señor Acedo Colunga no sólo venía a resumir un estado de cosas, dentro del orden interior de la vida española, sino que a la vez, como también hizo más explícito en su brillante discurso, señalaba la proyección política de España en el ámbito del mundo de las naciones libres. Gracias a esta trabazón interna de espiritualidad y de doctrina, España nunca como ahora ha tenido tan acusado rango internacional, afirmó también el señor Acedo Colunga.

El discurso del gobernador civil fue, además de una excelente pieza oratoria, una llamada a la atención de la realidad que actualmente España y los españoles significamos para el mundo, así como una magnífica promesa de continuidades en la labor realizada por el Gobierno del Generalísimo Franco. La Prensa barcelonesa ha sabido dar la debida difusión a estas palabras tan importantes y tan nacidas de un amor a España como de una clara visión de los problemas. Como periodistas, hemos de agradecer al señor Acedo Colunga que precisamente en un acto propio de nuestra profesión y servicio tuviera a bien pronunciar este parlamento⁷⁶.

No era gens habitual, en el «Destino» dels anys cinquanta, un article d'aquella mena, ni per continguts, ni per l'estil, ni pel llenguatge, ni pels protagonistes. Anava molt més enllà dels articles obligats per commemorar el calendari franquista i, per acabar-ho de destacar, obria la porta a un allau de textos similars. Una lectura del setmanari al llarg de 1956 –amb independència que Ignacio Agustí fos de creuer, ingressat en alguna clínica o a Madrid, però també a Barcelona, on cal suposar que encara devia dirigir el setmanari quan hi feia acte de presència–, sorprèn pel fervor franquista, molt més intens i visible que en els anys anteriors. I no calia anar gaire enllà per comprovar-ho. Tres setmanes abans del panegíric de Juan Aparicio, n'havia aparegut un altre dedicat a un dictador exemplar com era Rafael Trujillo⁷⁷. Un dels elogis més espectacular era: «El mundo libre tiene que

⁷⁶ Layetano, *Ventana española. El director general de Prensa y el periodismo barcelonés*, cit.

⁷⁷ Layetano, *Ventana española. España en la Feria de la Paz de Ciudad Trujillo*, dins «Destino», 962, 14-I-1956.

agradecerle al generalísimo Trujillo esta iniciativa tan felizmente llevada a buen término»⁷⁸. Però el paràgrafs inicials eren diàfans:

Las agencias periodísticas han lanzado al mundo la fausta noticia de la inauguración de la monumental Feria de la Paz, instalada en Ciudad Trujillo, gracias al celo que por el bienestar y la tranquilidad de los pueblos siente el generalísimo Trujillo, presidente de la República Dominicana. Esta noticia, afecta, en realidad, a todos los hombres libres y deseosos de la auténtica paz universal. Así como supone una esperanza, una altamente simbólica esperanza, para todos aquellos pueblos que se hallan oprimidos por la férula tenaz y cruenta del comunismo internacional.

Y, de un modo particular, nos interesa a los españoles esta Feria de la Paz. Porque una estimadísima hija de la Madre Patria España es la que ha sentido y llevado a cabo esta iniciativa realmente generosa tanto en su aspecto material como moral. Si en tantas ocasiones España se ha hecho eco de los progresos prácticos y espirituales de Hispanoamérica, esta es ocasión, también, de lanzar al vuelo las campanas de un sereno regocijo. La Feria de la Paz de Ciudad Trujillo nos llena de satisfacción a los españoles, puesto que una vez más vemos ratificadas nuestras creencias de pueblo libre y amante de la confraternidad de los pueblos todos⁷⁹.

Naturalment, la presència d'aquest Layetano i la seva *Ventana española* no treia espai als altres articles commemoratius que cada any queien de forma implacable. El 26 de gener, aniversari de la «liberación» de Barcelona, calia recordar que la caiguda de la ciutat havia tingut una importància històrica «para Occidente», ja que «el comunismo sufrió en el solar español» una derrota terrible⁸⁰. Barcelona no oblidava, a pesar dels anys passats, «sus años de sufrimiento bajo la férula comunista, ni sus años de dolor por vivir separada del resto de España por una frontera de fuego y metralla»⁸¹. I l'editorial continuava amb aquest to.

Pocs dies abans de marxar en el creuer de Grècia, Agustí potser va poder deixar enllestit l'article commemoratiu del final de la guerra⁸². I, potser escrit per ell o per un altre usuari del pseudònim Layetano, en el mateix número del setmanari s'incloïa un elogi desmesurat a les «univer-

⁷⁸ Layetano, *Ventana española*. *España en la Feria de la Paz de Ciudad Trujillo*, cit.

⁷⁹ Layetano, *Ventana española*. *España en la Feria de la Paz de Ciudad Trujillo*, cit.

⁸⁰ Layetano, *Barcelona, liberada*, dins «Destino», 964, 28-I-1956.

⁸¹ Layetano, *Barcelona, liberada*, cit.

⁸² I. AGUSTÍ, *1 de abril de 1939, 1 de abril de 1956*, dins «Destino», 973, 31-III-1956.

sidades laborales, encaminadas a dotar al obrero español de aquella precisa y superior formación técnica y humana que no sólo ha de redundar en un provecho particular, sino en el mayor bienestar de la vida de la nación»⁸³.

Però no tota la responsabilitat devia ser d'Ignacio Agustí. Mentre era de creuer pel Mediterrani, algú va decidir que la portada del 7 d'abril de 1956 fos una fotografia a tota plana del dictador Franco i el sultà del Marroc. També el Layetano de torn cantava les excel·lències de «la opinión de España», que «una vez más ha sido requerida por nuestros aliados en la gran lucha –“fría” o “caliente”– contra las hordas del comunismo internacional con sede en Moscú», i remarcava la magnífica «ocasión para que en estas columnas destaquemos, una vez más, cómo el criterio y el pensamiento del Jefe del Estado español es no ya sencillamente considerado, sino estimado y apreciadísimo en los medios políticos internacionales»⁸⁴. I, quan Agustí encara no devia haver tingut temps de tornar i desfer les maletes, Layetano atacava de nou amb una molt sentida necrològica del general Moscardó, «uno de los grandes héroes que ha dado la historia moderna», «el ilustre héroe, el gran soldado, el gran español»⁸⁵.

⁸³ Layetano, *Ventana española. La Universidad Laboral Francisco Franco*, dins «Destino», 973, 31-III-1956.

⁸⁴ Layetano, *Ventana española. La opinión de España*, dins «Destino», 974, 7-IV-1956. Hi ha tres paràgrafs més que cal llegir amb cura: «Esta problemática comunista con la que se enfrenta el mundo libre en nadie mejor que en Franco puede hallar opinión autorizada, por ser precisamente él el primer luchador contra los que tal problemática plantean. Así, llevando en las manos el peso de la experiencia de los años de la guerra de liberación española, llevando en las manos la experiencia de la victoria y de la claridad de miras en la lid contra los rojos, Franco es la más autorizada voz para denunciar este peligro que, en ocasiones, una cortedad de miras parece que se empeña en negligir. / De nuevo, pues, España, en la persona del Generalísimo, ha sido consultada y los resultados de esta consulta, publicados a toda voz y a los cuatro vientos. Una vez más queda patentemente manifestada la actitud, la decisión y la disposición española ante los hechos ocurridos, ante los que ocurren y ante los que pueden tener efecto. Nadie podrá negar clarividencia ante los problemas, nadie podrá negar una ejecutoria realizada, nadie podrá negar una tal disposición de ánimo a un país que en su misma carne ha sufrido las consecuencias duras y trágicas de las amenazas de que contemporáneamente advierte al mundo. / [...] El papel de España en el concierto de las naciones libres es, pues, activo, importante, responsable y está siempre atento a la consecución del bien común, siempre atento a la lucha y a dar lo que sea necesario para ratificar una vez más la victoria contra el marxismo».

⁸⁵ Layetano, *Ha muerto el heroico defensor del Alcazar de Toledo*, dins «Destino», 976, 21-IV-1956.

Quan, segons l'informe que va preparar Josep Vergés, Ignacio Agustí era a Madrid, entre maig i juny, acompanyat pel seu germà metge, el degoteig d'articles franquistes va continuar. Qui signés com a Layetano feia acte de presència cada setmana, per comentar els viatges del dictador per Espanya; parlar del «congreso litúrgico diocesano»; assenyalar la relació entre Pius XII i l'Espanya de Franco; o tornar a la càrrega amb Juan Aparicio, «que sabe mantener esta inquietud de la tarea periodística y llevarla por el camino de perfeccionamiento que él se ha propuesto»⁸⁶.

Tanmateix, tot i aquesta presència franquista abassegadora –que anava més enllà de la capacitat d'Ignacio Agustí per escriure articles, signats amb el seu nom o amb pseudònim; algú més hi havia de col·laborar–, feia la impressió que el setmanari se li escapava de les mans. Almenys, la part cultural semblava una secció que funcionava de forma independent a les directrius d'Agustí. Josep M. Espinàs s'havia guanyat un espai notable, comentant les escasses novetats literàries que podien aparèixer amb compta-gotes, tot i que, a vegades, podia donar la benvinguda a tres novel·les –Manuel de Pedrolo, Rafael Tasis i Josep M. Vila–, amb l'optimisme de constatar «el ritmo sostenido que ha adquirido la narrativa catalana y la conveniencia de señalar que se ha pasado de la esporádica boqueada a una oxigenante respiración general»⁸⁷. I quan no eren novetats catalanes, era la decoberta d'un jove autor de l'extrarradi barceloní, aliè als cercles literaris i culturals que poguessin existir en aquells foscos anys. Francisco Candel presentava «un libro extraño», un text que «presenta un interés poco frecuente y una crispación humana impresionante»; Espinàs opinava d'*Hay una juventud que aguarda* i d'«un observador atento y capaz, y también un narrador de maliciosa habilidad»⁸⁸.

En aquest àmbit, i al costat de Josep M. Espinàs i Antonio Vilanova, el setmanari acollia nous autors, joves rupturistes, fossin en el camp de la narrativa –Juan Goytisolo, per exemple–⁸⁹ o de la crítica, cas de Josep M. Castellet⁹⁰. En els mesos següents, independentment que Agustí fos a

⁸⁶ Signats per Layetano a *Ventana española: Franco en el sur de España* (1978, 5-V-1956), *El congreso litúrgico diocesano* (1979, 12-V-1956), *España por el Papa y el Papa por España* (1980, 19-V-1956), *El III Curso de altos estudios de información* (1987, 7-VII-1956).

⁸⁷ J.M. ESPINÁS, *Tres novelas: técnica, intriga y crónica*, dins «Destino», 1980, 19-V-1956.

⁸⁸ J.M. ESPINÁS, *Fe de vida de Francisco Candel*, dins «Destino», 1982, 2-VI-1956.

⁸⁹ J. GOYTISOLO, *Problemas de la novela*, dins «Destino», 1983, 9-VI-1956.

⁹⁰ Un resum de la seva intervenció a la Casa Americana: J.M. CASTELLET, *Los Estados Unidos vistos desde la ficción (novela y cine)*, dins «Destino», 1983, 9-VI-1956.

Barcelona o fora, els responsables de les pàgines culturals van mostrar una autonomia i criteris propis, que contrastaven radicalment amb la resta del setmanari, i no només la *Ventana española*. Per a sorpresa de molts lectors –entre ells, potser Layetano i Ignacio Agustí–, al juliol es van topar amb l’elogi notabilíssim del «maestro» Pompeu Fabra, amb la publicació de la seva *Gramàtica catalana* pòstuma, «un gran acontecimiento literario y editorial»⁹¹. Es recuperava Pompeu Fabra i es donava notícia de la publicació d’*El martell*, la novel·la de Jordi Sarsanedas, *La trampa* de Josep M. Espinàs, *París* de Joan Brossa, o s’explicava l’aparició de noves col·leccions literàries, de la mà de Joaquim Horta: “Signes”, de poesia catalana, dirigida per Josep Romeu; i “Fe de vida”, per a la poesia castellana, a cura de Josep M. Castellet⁹².

També és cert que, al costat d’aquest esforç per estar al dia d’una cultura i una llengua que sobreviuen en la més absoluta precarietat i a la contra de la vida pública i oficial, «Destino» no oblidava el costat més localista, carrincló i folclòric, en una mena d’esforç per compensar la gosadia d’intentar projectar una imatge seriosa d’una cultura –o una literatura– competitiva, que vivia a contracorrent, amb el recordatori del «barcelonismo» i d’unes expressions culturals de segon ordre⁹³.

A pesar dels suposats esforços del grup directiu de «Destino» per rebaixar el to, el franquisme persistia. Al juliol va tocar un text editorial, sense signar, per recordar l’Alzamiento Nacional⁹⁴. L’hauria pogut escriure Ignacio Agustí, però també qualsevol altre dels grans col·laboradors de la casa, preocupats per l’amenaça comunista internacional. En els darrers temps del setmanari es podia detectar un cert canvi de to en els articles commemoratius del calendari franquista. Als missatges i frases usuals, s’hi

⁹¹ *Cómo ha nacido la última “Gramática catalana”*, dins «Destino», 989, 21-VII-1956.

⁹² A. VILANOVA, “*La trampa*”, de José M. Espinàs i Sarsanedas, novel·lista: “*El martell*” (dins «Destino», 992, 11-VIII-1956); G. VILACASAS, *El “París” de Joan Brossa* (dins «Destino», 993, 18-VIII-1956) i “*Signe*” y “*Fe de vida*” (dins «Destino», 981, 26-V-1956).

⁹³ *Epílogo de las fiestas de la Plaza de la Lana*, dins «Destino», 987, 7-VII-1956. Una crònica, que podia haver estat escrita a començament dels anys quaranta, sobre «los Juegos Florales en la Plaza de la Lana de una brillantez y una técnica de medida de buen gusto y altísima calidad literaria e intelectual como en poquísimas ocasiones se da en tan amplio conjunto». El jurat estava format per Narcís de Carreras, Joan B. Solervicens, Frederic Marés, Joan Oller Rabassa, Mariano Pérez Terol, etc., i hi van participar «la flor y nata de nuestros poetas en ambas lenguas».

⁹⁴ *El 18 de julio*, dins «Destino», 988, 14-VII-1956.

afegia la preocupació per fer entendre la singularitat de la dictadura en un món amenaçat permanentment pel comunisme soviètic i la transcendència de la victòria franquista –militar, però també política i moral–, no només a nivell espanyol, sinó també en el conjunt mundial:

Pero el 18 de julio, en realidad, no sólo es un día significativo para nosotros, los españoles. La jornada del 18 de julio trasciende, en su significación, los intereses de la nación española y queda convertida en fecha gloriosa para el mundo occidental. Pues supone la primera grande y eficaz y victoriosa reacción mundial contra el comunismo ruso.

España no sólo combatía a un enemigo interior. En realidad, el enemigo interior no era tal enemigo interior. Sino que era un enemigo que viniendo de fuera se había enmascarado de cosa nuestra. Lo que España en el 18 de julio empezó a combatir con ejemplar decisión –ejemplar decisión cuyas lecciones el mundo occidental ha aprendido por fin– eran precisamente el imperialismo comunista, que en España veía buena presa, que en España intenaba afincarse para proseguir eficazmente su táctica de dominio.

Pero España denunció al comunismo invasor de Europa y del mundo. Y lo denunció con su sangre. Buen y contundente testimonio que no admite réplica y que por los siglos ha de avalar cara a nosotros mismos y cara al mundo todo el entrañable significado de estas palabras: 18 de julio!⁹⁵.

Amb Agustí actiu o ingressat, o tancat a casa seva, el setmanari no es va desempallegar del seu costat més fosc, el de l'anticomunisme franquista. Després de l'estiu, la secció *Ventana española* va agafar una embranzida i virulència molt notables. Un dia era l'elogi desmesurat d'Alberto Martín Artajo⁹⁶; i la setmana següent es recordava que «si por una parte el Caudillo dirige con mano firme los destinos internos de la nación, por otra parte sabe dar la nota adecuada al papel que España está llamada a representar y a ejercer en el concierto de las nacionalidades»; cosa que no havia d'estranyar a ningú, si tenia en compte que «Francisco Franco tuvo desde hace muchos años una visión profética, una visión de meridiana claridad acerca de los acontecimientos mundiales que perturbarían el orden internacional. El comunismo ruso es este agente perturbador que Franco delató y contra el cual ganó la primera gran batalla liberada en Occidente»⁹⁷.

⁹⁵ *El 18 de julio*, cit.

⁹⁶ Layetano, *Ventana española*. *La voz de España ha sonado muy clara*, dins «Destino», 994, 25-VIII-1956.

⁹⁷ Layetano, *Ventana española*. *La importancia de España en la Conferencia de Londres*, dins «Destino», 995, 1-IX-1956.

Però el moment més àlgid de *Ventana española*, almenys el 1956, va arribar a l'octubre, després de festejar amb tots els honors la Fiesta de la Hispanidad⁹⁸. La setmana següent va aparèixer un insòlit i estrambòtic panegíric de *Diario de una bandera*, el llibre de batalles africanes del dictador, un clàssic que només circulava i era tingut en compte en els cercles més estrictament i ortodoxament franquistes⁹⁹. La seva aparició al «Destino» de 1956 era una absoluta anomalia i, des de l'òptica dels pesos pesants de la casa, sobretot Josep Vergés i Néstor Luján, devia ser alguna mena de provocació d'Ignacio Agustí o algú afí a ell, que estava disposat a escriure sota el pseudònim Layetano.

L'article era el comentari a la nova edició que Afrodísio Aguado, l'editor de Madrid especialitzat en literatura franquista i pronazi, havia preparat amb el pròleg d'un vell conegut dels periodistes barcelonins, Manuel Aznar. El lector descobriria que es trobava davant d'«uno de los más importantes libros acerca del tema» de la guerra del Marroc, escrit per «uno de los más brillantes, valerosos, destacados e inteligentes a la par que heroicos, militares que luchaban en Marruecos». Després de «los magníficos preámbulos» de Manuel Aznar i Millán Astray, venia el text escrit per «un gran soldado», beneït per una «alma de gran español y de hombre seguro y consciente de sus deberes». Amb un «estilo sinceramente y elegantemente castrense, con un estilo pergeñado en la escuela de la sinceridad, de la decisión y de la honradez militar»: «Detrás de cada palabra, de cada frase, de cada capítulo, se ve el militar inteligente y bueno, al hombre de corazón y al hombre atento a su deber. Al hombre que sabe su camino y que sabe contener su dolor, si el momento de dolor llega...». Però, encara es podien dir més coses: «En todo momento, el autor buscó una objetividad noble y leal respecto de los hechos»: la reedició del llibre «viene a recordarnos felizmente unos hechos que son gloriosos para nuestros soldados y para quien con tanto acierto y responsabilidad empuña el timón de la nave del Estado Español y la conduce por seguros derroteros»¹⁰⁰.

⁹⁸ Layetano, *Ventana española. La Fiesta de la Hispanidad*, dins «Destino», 1.001, 13-X-1956.

⁹⁹ Layetano, *Ventana española. El "Diario de una bandera", del comandante Franco*, dins «Destino», 1.002, 20-X-1956.

¹⁰⁰ Layetano, *Ventana española. El "Diario de una bandera", del comandante Franco*, cit.

Segons explicaria Josep Vergés en el seu informe a la Dirección General de Prensa, aquell octubre –quan va aparèixer l'apologia franquista del *Diario de una bandera*– Ignacio Agustí estava internat al Sanatorio Pedralbes, sota la supervisió del doctor Fuster. Podia haver escrit aquest pamflet des de la clínica i forçat la seva publicació? Sembla poc versemblant. Aleshores, qui signava com a Layetano i quina força tenia perquè Néstor Luján, director *de facto* sota l'atenta supervisió de Josep Vergés, permetés la seva publicació? Podia ser una mena de concessió de «Destino» a les autoritats franquistes, mentre es treballaven la liquidació d'Agustí, no només de la direcció del setmanari, sinó també com a soci copropietari de l'empresa mare, Publicaciones y Revistas SA? Era sabut que Gabriel Arias Salgado i Juan Aparicio –ministre d'Información y Turismo i Director General de Prensa, respectivament– eren partidaris i defensors d'Ignacio Agustí i el que representava, de passat i de present. Josep Vergés i Néstor Luján no ho tenien fàcil per convènce'ls de la conveniència d'apartar-lo. De fet, les dificultats amb què es van trobar fins les darreries d'agost de 1957, confirmen l'oposició del poder franquista i devia ser important el relleu d'Aparicio per Juan Beneyto, al front de la Dirección General de Prensa, perquè la situació s'estovés una mica i facilités el canvi a la direcció de la revista i la desaparició d'Agustí de l'empresa.

Els equilibris estranys i l'aparició d'articles insòlits –insòlits pel que pretenia fer i ser *Destino* l'any 1957–; el reforçament de les pàgines culturals, tant les espanyoles com l'aposta per joves autors com Jesús Fernández Santos o Juan Goytisolo¹⁰¹, com les dedicades a l'escassa producció en català –que, tot i ser escassa, es mereixia una certa atenció¹⁰²; conviuen en aquell començament d'any amb l'article habitual de la «liberación» de Barcelona¹⁰³ i el fet, aquest excepcional i sorprenent, de la mort sobtada del capità general de la IV División Militar, tinent general Juan Baustista Sánchez¹⁰⁴, un militar franquista, però monàrquic, sobre el qual hi havia discretes i poc fonamentades esperances que podia encapçalar

¹⁰¹ J. FERNÁNDEZ SANTOS, «Llegar a más», conte, dins «Destino», 1.013, 5-I-1957; J. Goytisolo, *Los límites de la novela*, dins «Destino», 1.021, 2-III-1957.

¹⁰² J.M. ESPINÁS, *La narrativa catalana en 1956*, dins «Destino», 1.013, 5-I-1957.

¹⁰³ I. AGUSTÍ, *El 26 de enero*, dins «Destino», 1.016, 26-I-1957.

¹⁰⁴ *Una irreparable pérdida*, dins «Destino», 1.017, 2-II-1957; N. LUJÁN, *En la muerte del Capitán General de Cataluña*, dins «Destino», 1.018, 9-II-1957: «nuestro Capitán General», home de clara «conciencia cívica barcelonesa», «una conciencia profunda y sensible y un certero instinto para conocer quién nos ama».

o formar part d'algun corrent militar monàrquic que pressionsés sobre Franco i el sistema. La seva mort coincidia amb els moments de màxima agitació que es vivien a la Universitat de Barcelona, continuació de la segona vaga de tramvies, i en vigília de la primera Assemblea Lliure del Paranimf¹⁰⁵. En els darrers dies de gener havia corregut la història que el capità general, enfrontat al governador civil, Felipe Acedo Colunga, s'havia negat a fer intervenir l'exèrcit contra els vaguistes i els universitaris¹⁰⁶. Tota mostra de respecte per la seva mort, es podia entendre com un acte de reconeixement per la seva decisió de no provocar un enfrontament de conseqüències imprevisibles.

La reaparició d'Agustí era una notícia important. Calia suposar que, a començament d'any, havia estat donat d'alta del Sanatorio Pedralbes i va poder participar en la confecció del número 1.016, del 26 de gener, que tenia una portada amb una foto del dictador i l'aleshores encara alcalde de Barcelona –seria cessat al cap de pocs dies–, Antonio M. Simarro, acompanyada d'un peu explícit: «Día de la liberación. Hoy, día 26 de enero, es fecha particularmente jubilosa para nuestra ciudad, que rememora su liberación en 1939 por las fuerzas nacionales al mando del Generalísimo Franco...». A la pàgina 3, com si el temps no hagués passat, Ignacio Agustí signava *El 26 de enero*, una «realidad permanente» en «la sustancia del país, independientemente del grado de fijeza con que nuestra memoria visual o nuestra capacidad de evocación puedan hacerlas revivir [aquellas jornadas] plásticamente». La «resonancia» i «vigencia» del 26 de gener «han perdurado y perduran aún entre nosotros»¹⁰⁷:

¹⁰⁵ Coincidint gairebé dia per dia amb l'assemblea del Paranimf, Néstor Luján va publicar un dur article contra el «gamberrismo», convertit, segons ell, en un dels problemes socials més greus del moments: «el hombre de hoy acepta a regañadientes las normas, pero no las comprende, ni las estima. Es decir, que la educación y la vida descansan en una pura tensión represiva y que no penetra en lo profundo del hombre de nuestros días» (*Un problema humano actual*, dins «Destino», 1.020, 23-II-1957).

¹⁰⁶ M. COLL I PIGEM, *Al Paranimf! La primera revolta estudiantil*, Barcelona, Ed. Base, 2017, pp. 130-131.

¹⁰⁷ I. AGUSTÍ, *El 26 de enero*, cit. Paradoxalment, Ignacio Agustí ha estat un personatge amb sort, encara que aquesta fos pòstuma. Quan semblava que no sortiria mai més de l'oblit periodístic i cultural a què estava justament destinat, joves lletraferits dretans i espanyolistes –provinents del que el doctor Eduardo González Calleja anomena «revisionismo académico»– l'han volgut rescatar per avisar-nos que no fou mai franquista. Veg., sobretot, S. DORIA, *Ignacio Agustí, el árbol y la ceniza*, Barcelona, Destino, 2013; i I. AGUSTÍ, *Ningún día sin línea: el catalanismo español*, edició a cargo de Irene Donate, Madrid, Fórcola, 2013.

El signo del 26 de Enero es de tal fuerza que envuelve a la larga etapa demoledora que le precedió, a la etapa corrosiva y destructora que llevaba –y de hecho llevó– a España a la catástrofe. La palabra «liberación», aplicada a esa jornada, no es sólo idónea por lo que tuvo de acción militar, por su condición de conclusión liberadora; lo es también por la profunda distensión moral que produjo en todas las esferas, en el hombre y en la sociedad. Ella, en efecto, puso fin a los quebrantos que habían convertido la vida cívica en un riesgo, la convivencia social en una aventura; sólo esa «liberación» podía poner término al auge de la marea revolucionaria que culminó en el asalto al poder de las fuerzas de la subversión social, ya sin disimulo y beligerantes a partir del 16 de febrero de 1936. Era lógico que ese 26 de Enero fuera un gran respiro, un alarde de sosiego popular, una explosión de júbilo. No es que con él acabara de hecho la guerra civil; es que con él, además, acababan las causas remotas de la discordia. En aquella gran jornada se adivinaba, se proyectaba, se diluía por las calles y se dejaba abrazar por la ciudad en pleno no ya el soldado, el libertador ocasional, sino el principio mismo de la autoridad que ese soldado simbolizaba y encarnaba. Nunca como en aquella ocasión fue tan palpable el ensamblaje recóndito y preciso de esos dos elementos sin los cuales no es posible la vida de los pueblos: libertad y autoridad. Y nunca tuvo el ciudadano de una manera tan elocuente al alcance de su mirada la evidencia de que, lejos de ser contradictorios, esos dos elementos eran complementarios y se nutrían el uno del otro, en perfecta simbiosis, condicionados entre sí por una completa y recíproca cohesión. Sólo el principio de autoridad y su ejercicio pleno venían a rescatar para cada individuo su libertad conculcada por los demagogos y los destructores de casino o de mitin, por todos aquellos que durante años no esgrimieron de ese alto concepto [?] que una versión verbal y folletinesca. En aquella jornada –y en ese sentido hablábamos al principio de la resonancia y vitalidad del 26 de Enero– nos parece que quedó marcado en cierto modo para lo sucesivo, hasta en los ánimos más reacios, la convicción de que nunca más el ejercicio de la libertad y el principio de autoridad vendrían a encontrarse; antes bien, que a partir de aquel instante se mostraban para siempre inseparables. La experiencia pasada [?] a garantizar el acuerdo absoluto de esos dos grandes atributos sociales.

No sería agradable que se perdiera con el paso de los años la memoria del noble rescate de la libertad y de la autoridad realizado por Franco en la fecha del 26 de Enero de 1939. Por eso nuestra glosa no ha recaído sobre la evocación epidérmica de aquel acontecimiento. Su sentido más hondo es el que importa. Porque es comprensible que el grito, el vítor, el gesto se vayan desvaneciendo con los años; pero para los pueblos avisados la experiencia no se puede evaporar; es su memoria viva y constante¹⁰⁸.

¹⁰⁸ I. AGUSTÍ, *El 26 de enero*, cit.

Era el gran comiat d'Ignacio Agustí de la «liberación» de Barcelona, encara que no ho sabia. Tampoc sabia que l'absència al Premio Nadal 1957 –que havia guanyat el religiós José Luis Martín Descalzo, amb *La frontera de Dios*–, seria definitiva. De fet, els caps del setmanari havien tingut la delicadesa d'avisar als seus lectors –i, de passada, carregar de raó a Josep Vergés en el seu informe al Ministerio: el jurat del Premio «manifiesta su vivo sentimiento por la dolencia que al miembro fundador del mismo, don Ignacio Agustí, no ha permitido participar en las tareas de lectura y selección de las doscientas dos novelas participantes al concurso del presente año, y agradece la suplencia del novelista don José María Espinás, quien ha aportado a esta labor el entusiasmo que desde su fundación auna los esfuerzos de los componentes del jurado»¹⁰⁹.

No era un bon començament d'any per a Ignacio Agustí en la seva relació amb l'empresa i el setmanari. Després de donar la benvinguda a l'aniversari de la «liberación», va tornar a desaparèixer. De fet, ja feia setmanes que Josep Vergés estava gestionant la seva substitució oficial per Néstor Luján, però els buròcrates franquistes no posaven les coses gens fàcils. Entre el gener i el maig d'aquell any, Agustí no va fer acte de presència al setmanari. Durant aquelles setmanes, la secció «Ventana española» va anar apareixent sense que ningú la signés. Layetano havia desaparegut discretament. El to, però, continuava essent d'un franquisme descarnat. Els elogis a Pedro Gual Villalbí pel seu nomenament com a ministre sense cartera¹¹⁰, en el marc de la crisi de govern de febrer, anunciaven canvis importants en l'estructura de poder franquista local¹¹¹. La segona vaga de tramvies, la crisi universitària, la crisi econòmica, etc., havien obligat a un canvi de govern i havien provocat, en un sistema tant jerarquitzat com el franquista, un terratrèmol en els nivells inferiors. A Barcelona, l'onada expansiva va tombar Antonio M. Simarro i va obrir les portes de l'ajuntament a un tipus ambiciós i disposat a triomfar per sobre dels seus enemics interns –Felipe Acedo Colunga, governador civil, per

¹⁰⁹ *El Premio Eugenio Nadal 1956 a "La frontera de Dios"*, dins «Destino», 1.024, 12-I-1957.

¹¹⁰ *Ventana española. Don Pedro Gual Villalbí, presidente del Consejo de Economía*, dins «Destino», 1.022, 2-III-1957; i *Ventana española. Un discurso que orienta la vida económica de España*, dins «Destino», 1.023, 16-III-1957.

¹¹¹ B. DE RIQUER, *La dictadura de Franco*, Madrid - Barcelona, Marcial Pons - Crítica, 2010, pp. 375 i ss. M. MARÍN, *Porciolet: catalanisme, clientelisme, franquisme*, Barcelona, Ed. Base, 2005.

exemple–, per molt importants que fossin. Era l'hora de José M. de Porcioles, i *Destino* li va donar la benvinguda amb els braços oberts¹¹².

Els canvis que no es veien eren importants, molt més del que un Ignacio Agustí amb problemes de salut i ancorat a 1939 o 1940 –o, potser, una mica més tard, el 1942-1945, quan els monàrquics franquistes com ell van somniar en el relleu del dictador per Juan de Borbón, sempre, però, dins d'un sistema autoritari–, podria arribar a entendre, dins o fora del setmanari. Podem pensar –amb certa possibilitat d'encertar-la– que no li devia agradar gens que Antonio Vilanova portés André Malraux al setmanari per a qualificar-lo de «poderosa inteligencia y sagaz intuición» i recordés que ja l'havia citat a començament dels anys cinquanta, precisament quan Agustí era a Madrid intentant ser algú en els «medios literarios e intelectuales» de la Villa y Corte¹¹³. Tampoc no devia entendre gaire, Ignacio Agustí, que fos rescatat de l'ostracisme i la depuració encoberta un historiador de l'art de llarg recorregut com Joaquim Folch i Torres. La majoria de lectors de *Destino* devia saber qui era i què representava el personatge: president de la Junta de Museus abans de la guerra, pare del Museu d'Art de Catalunya, crític reputat, peça fonamental en la salvaguarda del patrimoni artístic durant la guerra civil; depurat ignominiosament l'any 1939, just quan gent com Agustí començava la seva brillant carrera franquista.

La llista d'elements poc simpàtics per a Agustí podia continuar: Miquel Dolç elogiant «la densa y casi prodigiosa doctrina que atesora la obra polémica de nuestro insigne gramático y lingüista», Pompeu Fabra¹¹⁴. L'estrena de *Primera història d'Esther*, de Salvador Espriu, presentada com un «acontecimiento», és més, «un extraordinario acontecimiento teatral»¹¹⁵; les primeres notícies d'un autor gairebé desconegut, Joaquim Amat-Piniella¹¹⁶; Josep Pla s'embranchava en una discussió sobre bilingüisme

¹¹² Dins «Destino», 1.024, 23-III-1957: S. NADAL, *El diálogo con el Sr. Alcalde*; N. [LUJÁN], *Al doblar la esquina. Un nuevo alcalde, don José M. de Porcioles*.

¹¹³ A. VILANOVA, «Las voces del silencio», de André Malraux, dins «Destino», 1.013, 5-I-1957.

¹¹⁴ M. DOLÇ, *La lección de P. Fabra*, dins «Destino», 1.014, 12-I-1957.

¹¹⁵ *Un acontecimiento. Presentación de "Primera història d'Esther"*, dins «Destino», 1.022, 9-III-1957. Martí Farreras la va qualificar com «una de las obras más extraordinarias y personales de nuestra joven literatura, con todo su vigor, su feroz y desbordada pureza idiomática, su fabuloso clima de contrastes...» (M. FARRERAS, *El teatro. "Primera història d'Esther"*, 1.024, 23-III-1957).

¹¹⁶ M. FARRERAS, «El Casino dels senyors» (Amat Piniella), dins «Destino», 1.023, 16-III-1957.

amb Enrique Badosa, perquè aquest crític –i col·laborador de «Destino»– havia gosat dir que «Pla posee el genio expresivo del catalán y a la vez del castellano. La posesión de ese genio es algo que en Pla hay que dar por descontado». I Pla va contestar amb una sentència que, l'any 1957, es podia llegir d'una manera molt poc favorable a la realitat oficial: «el bilingüismo no es una peripecia, sino una tragedia»¹¹⁷. Encara més: «El bilingüismo es una tragedia indescriptible, frente a la cual yo postulo la necesidad –la necesidad absoluta– de que la gente (quien sea) escriba de acuerdo con sus necesidades de grupo, de clan, de tribu, de nación, de Estado, de lo que sea. [...] Que todo el mundo escriba con la lengua que Dios le ha ha dado –que ya es bastante difícil, árduo, escribir»¹¹⁸.

Davant de tot això, i amb Agustí aparentment en fora de joc, el sector franquista del setmanari només es manifestava mitjançant la *Ventana española*, amb la singularitat que ja no la signava Layetano. Havien aparegut altres articles de to menor: s'havien construït «escuelas para un millón de niños», el turisme anava amunt i poca cosa més¹¹⁹. El do de pit –i, potser, Agustí era al darrere dels dos articles, encara que no anaven signats– de la secció es va produir amb una doble commemoració de pes: *El Día de la Victoria* (1.025, 30-III-1957) i *El desfile de la Victoria* (1.026, 6-IV-1957), tots dos amb foto del Caudillo inclosa, naturalment. No era estrany que Josep Vergés, Néstor Luján i Josep Pla estiguessin empenyats. En *El Día de la Victoria* es tractava de recordar, de nou, que l'1 d'abril «suponía y supondrá para siempre, en las mejores y más preclaras páginas de la Historia de España, del Occidente incluso, una fecha de gloriosa conmemoración». Es va guanyar a «los satélites del comunismo internacional» i va començar «la hermosa y edificante batalla de la paz». Amb tot plegat, «las victorias que España ha conseguido han sido tres: la victoria de la

¹¹⁷ J. PLA, *El bilingüismo*, dins «Destino», 1.029, 27-IV-1957.

¹¹⁸ Un parell d'anys més tard, i en papers privats, Josep Pla hi tornaria: «El bilingüisme fou un altre factor de decadència. El bilingüisme planteja al meu entendre el problema del subconscient català –origen de tot el drama cultural del país– perquè el poble que no logra mantener les manifestacions del seu subconscient en un estat folgat, perd la seva personalitat d'una manera fatal i seguríssima...» (J. PLA, *Fer-se totes les il·lusions possibles*, cit., p. 69).

¹¹⁹ *Ventana española. El creciente auge del turismo en España*, dins «Destino», 1.018, 9-II-1957; *Ventana española. Nuevas escuelas para un millón de niños*, dins «Destino», 1.028, 23-II-1957; *Ventana Española. Nuestra vida turística*, dins «Destino», 1.024, 23-III-1957).

guerra, la victoria de la paz y prosperidad interior y la victoria de nuestro prestigio internacional». Era el moment de tenir «un recuerdo para los que cayeron y un agradecimiento leal y claro para el que ha sido y es Caudillo de los destinos nacionales: Francisco Franco»¹²⁰. A banda del panegíric franquista, l'element que cridava més l'atenció era que, l'any 1957, encara fos tan visible l'absoluta misèria moral i el sentiment de revenja que amarava l'actitud vital d'Ignacio Agustí i qui fos que hagués escrit aquella «Ventana española». Tampoc no feia quedar gaire bé Josep Vergés i Néstro Luján, de qui, se suposava, controlaven el setmanari mentre Agustí estava més o menys de baixa.

Potser perquè estaven empenyats amb l'article del 30 de març, *El desfile de la Victoria*, publicat el 6 d'abril, va anar a parar a una poc distingida i desatacada pàgina 22. Allà, lluny dels llocs nobles del setmanari, l'autor de l'article tornava a la cançó de sempre o, almenys, la que predominava des d'una mica més enllà de 1945: a Barcelona –com a Madrid– han desfilat els successors «de aquellos hombres que hace dieciocho años ganaron una de las más importantes batallas que el Occidente ha librado contra el comunismo internacional». A Barcelona, «una multitud verdaderamente ingente acudió a presenciar el paso marcial de los hombres de la milicia». D'aquesta manera, continuava explicant el periodista, la «Ciudad Condal manifestaba, una vez más, su gratitud al Ejército Español que un día la liberó de las garras tiránicas del comunismo internacional, que había hecho presa de nuestra ciudad». Naturalment, més enllà de la desfílada, els milers de ciutadans «rendían [...] un tributo de gratitud al que fue cabeza y alma de ese Ejército: al Generalísimo Franco y Jefe del Estado Español»¹²¹. El text anava creixen en retòrica franquista, superant articles similars anteriors. Escriure que «los soldados volvían a pisar las amplias avenidas de Barcelona», com un altre dia ho van fer «para liberarla del enemigo exterior»¹²², semblava una mena d'amenaça sobre allò que va succeir i podria tornar a passar. El final s'hauria pogut publicar a «Solidaridad Nacional», «La Vanguardia Española» de Galínsoga, o qualsevol altre mitjà franquista pur i dur de l'època: «El Día de la Victoria es día de victoria para el mundo libre de Occidente y de donde quiera que el mundo sea libre. Con esta conmemoración se rendía un homenaje a la España que

¹²⁰ ANÒNIM, *El Día de la Victoria*, dins «Destino», 1.025, 30-III-1957.

¹²¹ ANÒNIM, *El desfile de la Victoria*, dins «Destino», 1.026, 6-IV-1957.

¹²² ANÒNIM, *El desfile de la Victoria*, cit.

supo ser tan eficaz adelantada de la victoria contra el comunismo opresor»¹²³.

Mentre els franquistes més durs del setmanari tocaven el cim amb aquest text, encara que no seria el darrer¹²⁴, Santiago Nadal –un monàrquic joanista, de conviccions liberals i anticomunistes, però democràticament limitades– s'exclamava perquè Espanya no havia estat cridada a formar part dels signants del Tractat de Roma: «Si hay un país cuyo carácter europeo no puede permitir discusión, tal país es el nuestro»¹²⁵. Atrapats entre el franquisme pur i dur d'Ignacio Agustí i la constatació del rebuig que despertava a l'Europa democràtica el que era, en definitiva, una dictadura cívicomilitar nascuda en els no tan llunyans feixismes europeus, el nucli dur de la revista descobria cada setmana els límits de la zona grisa que havien anat creant des de finals dels anys quaranta; una zona grisa que permetia una certa flexibilitat, una certa ambigüitat, però que tenia uns topalls molt clars i evidents. Volien no ser franquistes, però mai no arribarien a ser antifranquistes, almenys mentre Josep Vergés, Néstor Luján, Josep Pla, Santiago Nadal i altres elements importants marquessin la línia del setmanari.

7. Epileg: el cant del cigne d'Ignacio Agustí

A començament de maig, Ignacio Agustí avisava Xavier Montsalvatge que tornava a agafar la direcció efectiva del setmanari; per tant, calia que li preparés el material original que calia revisar. Per a ser més precís, Agustí assenyalava que el dilluns, 13 de maig, faria acte de presència a la redacció.

Molt poca gent sabia que tres setmanes abans, el 23 d'abril, s'havia convocat un acte de conciliació judicial, en el qual estaven citats els responsables de les dues editorials barcelonines –Destino i Planeta– i l'autor de la novel·la *Desiderio*, Ignacio Agustí. Era el resultat de la demanda judicial que Josep Vergés havia presentat contra José Manuel Lara Fernández i

¹²³ ANÒNIM, *El desfile de la Victoria*, cit.

¹²⁴ *Ventana española. La Semana Santa en España*, dins «Destino», 1.027, 13-IV-1957; *Ventana española. La loable protección del estudiante*, dins «Destino», 1.030, 4-V-1957; *Ventana española. Los emperadores del Irán, entre nosotros*, dins «Destino», 1.033, 25-V-1957.

¹²⁵ S.N. [Santiago Nadal], *También somos europeos nosotros*, dins «Destino», 1.026, 6-IV-1957.

Ignacio Agustí per incompliment de contracte: Agustí –que havia cobrat, entre d'altres quantitats, 25.000 pessetes el juny de 1955, en concepte d'avançament de drets, a Destino– havia cedit els drets d'edició de la tercera novel·la de *La ceniza fue árbol* a Lara. Naturalment, aquest va córrer a treure la novel·la per a la campanya de Sant Jordi de 1957¹²⁶. Josep Pla ho qualificaria d'«immensa canallada» i, afegiria, «com que conec els catòlics, no m'estranya res»¹²⁷.

Amb aquest antecedent tan proper, amb els gairebé dos anys de conflictes, problemes, altes i baixes mèdiques, entrades i sortides, articles censurats i imposats, etc., que ja portaven a l'esquena, el més previsible era que el retorn d'Agustí fos molt conflictiu i desagradable i, potser, no gaire durador.

Aparentment, en els primers dies de ser a la redacció, res no va canviar (o no ho va fer de forma cridanera). Tanmateix, en el número del 18 de maig, al costat d'una *Ventana española* dedicada a l'apassionant qüestió de la VI Asamblea Nacional de Hermandades de Labradores y Ganaderos –escrita amb el to franquista habitual–, gairebé mitja pàgina estava dedicada a la *Presencia entre nosotros del Ministro de Información y Turismo, señor Arias Salgado* (1.032, 18-V-1957), l'home fort de l'aparell de control i censura de la premsa espanyola i, sobretot, un possible aliat –juntament amb Juan Aparicio– d'Ignacio Agustí en la seva batalla contra Josep Vergés. De fet, la justificació de la «presencia» del ministre era la intervenció d'Arias Salgado a Vic, on hi havia anat a parar per a donar un premis de periodisme Jaime Balmes, en «una magna jornada de espiritualidad en la que se exaltó la memoria del ilustre filósofo y sacerdote

¹²⁶ En el Fons Josep Vergés (B.C.), es conserva una còpia de l'esborrany de demanda que van preparar els advocats de Destino. Curiosament, uns dies abans de Sant Jordi, «Solidaridad Nacional» va avançar la notícia de l'aparició de *Desiderio*. Al final de l'entrevista, el periodista que la signa (R.M.; potser Rafael Manzano, qui, anys més tard, col·laboraria amb Agustí a «El Español») pregunta a Ignacio Agustí: «¿No te ha dolido darle la novela a una editorial distinta de la que empezó la serie?». I continua: «Hay un acento de sincera tristeza en las palabras del escritor. Da una chupada a su cigarrillo. Piensa la respuesta: “Sí, me ha dolido; pero lo que importa no es el pie de imprenta, sino la obra del escritor, que continua en marcha”» (R.M., *La nueva novela de Ignacio Agustí refleja la Barcelona del año 14*, dins «Solidaridad Nacional» 21-IV-1957).

¹²⁷ Carta de Josep Pla a Josep Vergés (Mas Pla, 27-IV-1957); a J. PLA, *Obra completa*, vol. 45, *Imatge Josep Pla*, cit., p. 416.

español». L'interès de la vetllada era escoltar el ministre tractant «de la vigencia del comunismo como amenaza internacional», un assumpte que lligava perfectament amb els nombrosos articles ja apareguts a «Destino» en els mesos anteriors, i en els quals els elogis a la dictadura i al dictador es vinculaven a la doble premisa de la «victoria nacional» i el triomf, avançat en el temps, contra l'amenaça comunista mundial.

Al costat d'aquesta nova immersió franquista, Néstor Luján resistia una setmana més amb la seva secció habitual, *Al doblar la esquina*; continuava el *Calendario sin fechas*, de Josep Pla; la recaptació per construir la creu del monestir de Vilabertran –un homenatge que havia començat just després de la desaparició de Manuel Brunet– ja passava de les 200.000 pessetes; i Carles Soldevila –un personatge molt representatiu d'aquesta zona grisa de «Destino», que es movia entre el franquisme local, l'espanyolisme d'adopció i les restes de la formació intel·lectual catalanista d'abans de la guerra, que, de tant en tant, feia notar– corria pel Maestrat, en unes «jornadas literarias» organitzades pel Ministerio de Educación Nacional. I, fora del món agustiní i la línia més oficial, quedava una mica d'espai per a donar notícia de l'aparició de *La hora del lector*, de Josep M. Castellet, un treball i un crític que representaven tot el contrari, radicalment contrari, del que pensava Agustí sobre les tècniques narratives i els nous novel·listes¹²⁸. Tampoc no devia ser del gust d'Agustí un personatge

¹²⁸ En l'entrevista a «Solidaridad Nacional», R.M. li va preguntar sobre «las nuevas tendencias de nuestra novelística joven»: «No creo en lo que se viene llamando “nuevas técnicas”. Me parece, desde luego, equivocando ese deseo de explicar, introspectivamente, a tipos de laboratorio, sin encaje real en el país; yo estimo que hay que buscar los prototipos. No poner en circulación piezas únicas de vitrinas, sino hacer como Galdós, por ejemplo, en *Fortunata y Jacinta*. Observar su encuentro casual en la calle, bajo el Arco de Cuchilleros; y ya tiene iniciada una formidable novela». Naturalment, les intencions i plantejaments de Josep M. Castellet no tenien res a veure: «Con estas notas me propuse, esencialmente, señalar –a través de unas técnicas novelísticas– la evolución del concepto creador de la obra literaria, evolución que se extiende, en otros terrenos, a cualquier obra de arte; y como la cima de esta evolución significa el hallazgo de la huella que delata la llegada de un tiempo nuevo en todos los órdenes de la vida. Intenté también indicar que en las relaciones entre escritor y lector –a través de la obra impresa– se ha producido en nuestros días una curiosa paradoja, esto es, que a medida que el escritor concedía mayor margen al lector, éste se alejaba, incapaz de asumir su responsabilidad, por no estar suficientemente preparado, de las obras que, más que nunca, le estaban destinadas. Y he procurado, por último, indicar los caminos que han de conducir, en un futuro próximo, a una reconciliación formal de los dos creadores que en el libro encuentran el objeto y la fuente de su creación».

com Joan Sales, a qui l'escriptora i crítica Paulina Crusat li dedicava una atenció remarcable¹²⁹. I, potser, es devia sentir encara més molest amb el llarg comentari que Antonio Vilanova va dedicar a Jesús Fernández Santos (per la seva novel·la *En la hoguera*), un d'aquests nous narradors que no li agradaven gens.

A Ignacio Agustí li costava de dominar la situació, però, a poc a poc, es va començar a fer notar de manera inquietant. En el número 1.033, del 25 de maig, va reaparèixer un vell conegut, Gin, el pseudònim que Agustí havia utilitzat durant la guerra civil –el seu enyorat «Destino», de Burgos– i els primers temps de Barcelona. A canvi, desapareixia Néstor Luján i la seva secció setmanal; debutava Enrique Badosa amb una nova secció, *Tiempo de hablar*, i es mantenien, amb dificultats, els equilibris interns.

La sobtada desaparició de Luján va provocar un nou conflicte: el 27 de maig, una vintena de redactors i col·laboradors del setmanari van demanar explicacions a Ignacio Agustí per de la desaparició de Luján; dos dies més tard, Josep Vergés, com a gerent de Publicaciones y Revistas SA –és a dir, l'empresa del setmanari i l'editorial–, li exigia que expliqués perquè havia pres «tan arbitraria decisión» (vegeu la nota 20).

La resposta d'Agustí va ser ampliar el seu espai dins el setmanari. Es va instal·lar a la pàgina 3, amb un tipus d'article que es podia confondre amb l'editorial d'aquella setmana, però signat. Si el primer que va publicar (*Las palabras y los hechos*, 1.034, 1 juny 1957), no tenia gaire interès –una divagació imprecisa sobre política internacional i diplomàcia–, el segon venia més carregat de males intencions. A *Los intelectuales y los inteligentes* (1.035, 8 juny 1957), semblava que Ignacio Agustí començava a expressar la seva inquietud per l'eclosió d'un fenomen molt europeu –molt francès, sobretot– que, en la situació espanyola d'una dictadura com la franquista, havia arribat tard i amb moltes dificultats: les preses de posició d'acadèmics, gent de la cultura, professionals liberals, etc., davant episodis impactants com havien estat les protestes universitàries de Madrid (febrer de 1956) i de Barcelona (febrer de 1957). Començaven a córrer, discretament, textos escrits i signats per gent coneguda, en els quals es criticaven les actuacions de les autoritats franquistes en moments de conflicte i les conseqüències repressives que se n'havien derivat.

Amb un estil força confús, Agustí escrivia sobre «el runruneo de los intelectuales», que omplia «la ruda vasija ibérica». La cosa continuava amb

¹²⁹ P. CRUSAT, *Juan Sales novelista y Juan Sales poeta*, dins «Destino», 1.032, 18-V-1957.

la denúncia de la confusió entre «lo que “se dice” en las tertulias con lo que se piensa de verdad», però calia anar una mica més enllà per trobar un argument més entenedor: «Resulta peregrino que la inteligencia sirva sólo para pensar y rumiar a la contra. Teníamos entendido que lo que pudiera tener de superior esa noble facultad era la posibilidad de una ponderación. El papel del “intelectual” resultaría así trastocado por el hecho mismo de tomar partido»¹³⁰. Assumint de ple els arguments de la literatura política franquista contra els intel·lectuals, Agustí caricaturitzava aquesta figura, convertint-la només en una mena de rondinaire perpetu, que sempre estava en contra d'allò establert. Pitjor que aquesta reducció absurda, era l'afirmació que venia a continuació: «Cuando se dice que “los intelectuales están en la oposición” se debe de querer significar que todo aquel que no está en la oposición deja, en el acto, de ser intelectual; aún más: que deja de ser inteligente, y aún, quizás, de ser razonable. Pero el mundo está lleno de gentes que piensan por su cuenta y que prefieren, sin duda, conservar la plenitud de su inteligencia aun a riesgo de no formar en el turbio Olimpo de los superdotados que no saben a donde van»¹³¹.

Quedava ben entesa quina era la posició d'Agustí davant aquesta nova forma de dissidència que, a poc a poc, començava a aparèixer entre els sectors socials i culturals més dinàmics. Aquell 1957 els franquistes encara no havien pres consciència plena d'aquest nou problema, no tenien clares les dimensions del fenomen. Antiintel·lectuals veterans com eren, combatents fermes dels valors derivats de la Il·lustració i de les cultures democràtiques, no reconeixien la figura de l'intel·lectual com una persona autònoma, amb sentit crític davant de qualsevol forma de poder; més enllà del geni solitari, només hi havia una jerarquia que calia respectar: un Caudillo, uns ministres, uns alts funcionaris i, més avall, uns acadèmics, escriptors, periodistes, etc., que assumien les línies establertes i els discursos oficials, civils, militars, eclesiàstics. Un discurs únic, des d'un poder únic, confeccionat amb uns principis únics i immutables. Aquesta manera de veure el món, d'una manera absolutista, explica una de les comparacions més extremes que Ignacio Agustí va escriure en aquells dies. Comentant el fet que «diversas personalidades significadas en la vida docente, científica y administrativa de Barcelona» s'havien jubilat, però continuaven treballant pel seu compte, feia una barreja de noms realment significativa del que per

¹³⁰ I. AGUSTÍ, *Los intelectuales y los inteligentes*, dins «Destino», 1.035, 8-VI-1957.

¹³¹ I. AGUSTÍ, *Los intelectuales y los inteligentes*, cit.

a ell havia estat la guerra civil en relació a la segona guerra mundial: «No vacilamos en emparentar una elegante, optimista y deportiva reacción con los que hemos visto adoptar a grandes caudillos militares –Alexander, Bradley, Montgomery, Weygand, *Solchaga* o *Queipo de Llano*¹³²– que en el instante en que cesaron en el servicio regular de su mando comenzaron una nueva vida de actividad dedicada a los altos ideales que les habían guiado siempre y exteriorizada con otras mil manifestaciones»¹³³. Comparar Queipo de Llano amb Bradley o Montgomery, per exemple, no només era absurd; indicava fins quin grau Ignacio Agustí havia mimetitzat el seu anticomunisme extremista, havia barrejat conceptes ideològics i històrics, i s'havia creat un discurs virtual, irreal, fet de desitjos d'emulació entre el franquisme vencedor del comunisme interior i els occidentals defensors de la darrera muralla de contenció del comunisme soviètic. Era una comparació intel·ligible per a bona part dels lectors de «Destino» de l'any 1957 –o massa entenedora– i devia deixar Josep Vergés i Néstor Luján bocabadats.

El problema plantejat a finals de maig de 1957 ja no era només la desaparició de Néstor Luján de les pàgines del setmanari, sinó que després d'uns primers moments de dubtes, Agustí havia decidit anar a per totes. Fer reproduir el comentari que un tal J.L. León Roca havia publicat a València sobre *Desiderio* era una autèntica provocació a Josep Vergés: «la posteridad, indudablemente, escogerá aquellos títulos y obras que tengan un verdadero valor artístico y hayan resistido el paso del tiempo. De éstas, será, sin duda, la gran trilogía de Ignacio Agustí *La ceniza fue árbol*, el más ambicioso empeño que en el campo de la novela se está llevando a cabo. [...] Con *Desiderio*, Ignacio Agustí ha logrado consolidar su fama y afincar, en este tiempo de desconcierto novelístico; un estilo y un modo de hacer clásicos. Lo que equivale a decir que se está en presencia de una *gran novela cuyas raíces llegan a la más pura y castiza tradición novelística española*»¹³⁴.

¹³² Les cursives són meves.

¹³³ Gin [Ignacio Agustí], *A cada día su afán. Jubilaciones*, dins «Destino», 1.036, 15-VII-1957.

¹³⁴ Les cursives són meves. «Una gran novela española»: con este título ha escrito J.L. de León Roca, en su sección “El camino de las letras”, del diario «Levante», de Valencia, el siguiente comentario..., dins «Destino», 1.036, 15-VII-1957. Per acabar de provocar –perquè, probablement, ja es tractava d'això–, Agustí va fer publicar una segona ressenya: J.M. Niubó, “*Desiderio*”, de Ignacio Agustí, dins «Destino», 1.038, 29-VII-1957.

En aquesta darrera etapa d'Agustí al capdavant de «Destino», l'escriptor havia intentat alterar els continguts i les seccions. A més a més de la desaparició momentània de Néstor Luján, que havia provocat protestes molt serioses dins l'empresa, havia ressucitat el seu *alter ego*, Gin, dels temps heroics i havia reservat un espai, a la pàgina 3, on s'incloïa un article –a vegades, signat, a vegades, no–¹³⁵ que tenia tota l'aparença de ser una mena de text editorial del grup. A partir del número 1.039 (6-VII-1957), portaven un títol genèric de secció, *Reflejos*, i no eren signats. En l'exemplar del 13 de juliol, l'article estava dedicat, naturalment, a recordar l'assassinat de José Calvo Sotelo –ja havien passat vint-i-un anys i tornava a les pàgines principals de «Destino»!!– i a justificar la sublevació militar: «El Alzamiento Nacional era incuestionable, inaplazable, y al producirse en África el gesto salvador de Franco, con saber el árduo camino que habría de ser recorrido, con saber de antemano las dificultades, los riesgos que habrían de ser vencidos, hubo por todo el ámbito de la sociedad española un respiro de ansiedad, junto a una actitud unánime de decisión y de entrega a la empresa»¹³⁶. Però, més enllà de la justificació, l'important el 1957 era insistir en la vigència de la victòria final i negar que el temps hagués passat inútilment. No podia ser excusa que la generació que tenia vint anys no va viure «aquello». Passarien cinquanta anys –per tant, arribaríem al 2007– i encara es recordaria que «los hombres que formaban los cuadros del Régimen [republicà] y que ocupaban sus puestos de mando y de responsabilidad sacaron de su domicilio al jefe de la minoría parlamentaria y sencillamente, según frase que luego se hizo trágicamente habitual, le “dieron el paseo”»¹³⁷.

Aquí hi havia la clau fonamental de l'Ignacio Agustí més profundament franquista, el que defensava l'absoluta i total continuïtat de la memòria franquista i la impossibilitat de superar-la o aparcar-la. No era possible que els protestataris de 1956 o 1957 –els estudiants universitaris, aquells primers intel·lectuals que havia començat a denunciar unes setmanes abans– poguessin dir que ells no havien nascut el juliol de 1936! Ells, que no estaven d'acord amb el present, que volien oblidar el 1936, eren fills d'aquells temps: «la existencia física, la integridad moral e intelectual de que disfrutaban los que “no estaban”, es consecuencia del gallardo gesto que,

¹³⁵ En el número 1.036 (15-VI-1957), el signava L. GOMIS, *En el África del Sur*. Els dos següents els va signar Ignacio Agustí.

¹³⁶ *Reflejos*. 13 de julio, dins «Destino», 1.040, 13-VII-1957.

¹³⁷ *Reflejos*. 13 de julio, cit.

con inmensas dificultades, consiguió restablecer la moral y la supervivencia nacional. Y cada uno de los que “no estaba”, de hecho, en sus principios humanos y sociales inescrutables, también quedaba implicado allí antes de nacer»¹³⁸. Era el discurs ortodox dels franquistes, que Ignacio Agustí defensaria fins el final dels seus dies. No tenia un problema de no entendre's amb Josep Vergés, Josep Pla o Néstor Luján; no patia perquè l'antifranquisme catalanista li anés al darrere, assenyalant-lo com un dels grans col·laboracionistes catalans (seguint el model interpretatiu francès). Tot plegat era més senzill: Agustí volia tornar al «Destino. Política de Unidad» de 1939, quan va ensumar la possibilitat de ser algú influent en el nou ordre de coses culturals, literàries i intel·lectuals, que s'havia de construir sobre la terra calcinada per la victòria de l'àmplia coalició feixista-catòlica-militar-monàrquica-conservadora que havia guanyat la guerra i era a punt per a destruir les estructures i mecanismes organitzatius de la societat catalana, que havien funcionat abans de 1939.

Agustí estava portant la situació interna de «Destino» a un carreró sense sortida, als límits de la resistència i paciència de Josep Vergés i la seva gent. Durant juliol i part de l'agost, Vergés va intensificar els contactes amb el Ministerio –Gabriel Arias Salgado i Juan Beneyto– per forçar la sortida d'Agustí. A Madrid, l'aposta inicial era que Agustí comprés les accions de Vergés i el comte de Godó i, per les cartes creuades aquell estiu, sembla que l'operació va estar a punt de prosperar (veg. la nota 16). Per raons que no puc documentar –per manca de papers–, les gestions es van capgirar radicalment i Josep Vergés va poder comprar les accions d'Ignacio Agustí (veg. les notes 5, 19 i 21) i el va deixar, definitivament, fora del setmanari i de l'empresa editora. El 31 d'agost, Ignacio Agustí anunciava a Juan Beneyto que deixava la direcció de *Destino* i cedia les seves responsabilitats a Xavier Montsalvatge.

El 7 de setembre de 1957 arribava als lectors el número 1.048. Néstor Luján signava un article –*El renacimiento de la ciudad*– i tornava a la seva secció habitual, *Al doblar la esquina*. Darrere d'ell, hi havia tots els habituals del setmanari: de Josep Pla a Josep M. Espinàs, de Joan Teixidor a Antonio Vilanova, d'Arturo Llopis a Sebastià Gasch, etc. N'havien desaparegut Gin i la seva secció *A cada día su afán*, la *Ventana española* –signada, a vegades, pel misteriós Layetano– i *Reflejos*, el gran article de la pàgina 3. Ignacio Agustí, el darrer gran dinosaure franquista del vell «Destino. Política de

¹³⁸ *Reflejos*. 13 de julio, cit.

Unidad» acabava de desaparèixer sense tenir temps d'acomiar-se. No havia volgut entendre que els temps franquistes havien canviat lleugerament –en això, Josep Vergés va ser molt més pragmàtic i llest– i els canvis el van arrossegar encara més endins del territori dels franquistes irredempts. Dos anys més tard li passaria el mateix a un altre dinosaure franquista, el company de feina d'Agustí Luis Martínez de Galinsoga.